

**Kitâbü's-Sünne'si Bağlamında Muhammed b. Nasr el-Mervezî'nin
Kur'ân-Sünnet İlişkisine Yaklaşımı**

In the Context of His Kitâb al-Sunnah: Muhammad b. Nasr al-Marwazî's
Approach to the Quran-Sunnah Relationship

Ömer Faruk ÖZBEK

Arş. Gör., Cumhuriyet Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi, Hadis Ana Bilim Dalı,
Res. Asst., Cumhuriyet University,
Faculty of Theology, Department of Hadith
ofarukozbek@cumhuriyet.edu.tr

Sivas/Türkiye

ORCID: 0000-0001-8239-9067

DOI: 10.56720/mevzu.1298361

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 17 Mayıs / May 2023

Kabul Tarihi / Date Accepted: 30 Temmuz / July 2023

Yayın Tarihi / Date Published: 15 Ekim / October 2023

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Özel Sayı / Special Issue

Atıf / Citation: Özbek, Ömer Faruk. "Kitâbü's-Sünne'si Bağlamında Muhammed b. Nasr el-Mervezî'nin Kur'ân-Sünnet İlişkisine Yaklaşımı". *Mevzu: Sosyal Bilimler Dergisi*, Ö1: İslamî İlimler Özel Sayısı (Ekim 2023): 65-105.
<https://doi.org/10.56720/10.56720/mevzu.1298361>

İntihal: Bu makale, ithenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by ithenticate. No plagiarism detected.
web: <http://dergipark.gov.tr/mevzu> | mailto: mevzusbd@gmail.com

Copyright © CC BY-NC 4.0

Öz

Hadis ilmi başta olmak üzere İslâmî ilimler açısından özel bir yeri bulunan 3./9. asır, yaşanan fikrî-siyâsî olaylar nedeniyle de İslâm tarihinde önemli bir dönüm noktasını teşkil etmektedir. Özellikle mihne hadisesiyle birlikte ehl-i hadisin hem re'y eksenli fıkıh anlayışına hem de farklı itikâdî fırkalara olan tepkisi, bu dönemde zirveye ulaşmıştır. Bu tepkinin sonucu olarak ehl-i hadisin fikhî ve itikâdî düşüncelerini yansıtan eserlerin kaleme alınışı büyük bir hız kazanmıştır. Söz konusu eserlerin başında ise hadis kaynaklarının geldiği bilinmektedir. Dolayısıyla *Kütüb-i Sitte* başta olmak üzere hadis mu-sannefâtının en temel örneklerinin bu dönemde verilmiş olması tesadüf değildir. Hadis kitapları dışında, ağırlıklı olarak itikâdî konuları içeren ve mezkûr gruplara reddiye amacıyla kaleme alınan müstakil kitaplar da aynı dönemin ürünleridir. *Kitâbü's-Sünne*, *Usûlü's-sünne*, *Şerhu's-sünne*, *Kitâbü't-Tevhîd* gibi isimler taşıyan ve geniş bir literatür oluşturan bu eserler, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ve sahâbenin itikatta benimsediği yola vurgu yapmaları nedeniyle *Kitâbü's-Sünne* ortak adıyla anılmıştır. Aslında 2./8. asırda telif edilen risâle niteliğindeki eserlerin devamı olan ve nakil eksenli bir itikat inşasını amaçlayan bu kitapların, dönemin itikâdî tartışmalarının hemen hemen tamamını içerdikleri ve daha sistematik bir yapı arz ettikleri görülmektedir. Bu nedenle *Kitâbü's-Sünne*'ler, ehl-i hadisin telif metodunun gelişimini göstermesi bakımından dikkate değerdir. Söz konusu literatüre katkı sağlayan âlimlerden biri de Muhammed b. Nasr el-Mervezî olmuştur (öl. 294/906). 3./9. asrın hemen başında doğup, sonlarında vefat eden Mervezî, dönemin hemen hemen tüm otorite âlimlerinden hadis almış ve hadis ilmindeki yetkinliğinin yanında sonradan intisap ettiği Şâfiî mezhebinin de önemli isimlerinden biri sayılmıştır. Müellifinin fikhî birikiminin en önemli göstergelerinden olan *Kitâbü's-Sünne*, mensup olduğu literatür içerisinde ayrı bir yere sahiptir. Zira Mervezî, bir kısmını diğer *Kitâbü's-Sünne*'lere benzer bir şekilde oluşturmakla birlikte eserinin ana omurgasını Kur'an-sünnet ilişkisi bağlamında usule dair meselelere ayırmıştır. Bu bağlamda o; sünnetin konumu ve mahiyeti, sünnetin bağlayıcılığı açısından taksimi, sünnetin Kur'an'ın mücmelini beyânı, sünnetin Kur'an'ı neshi ve sünnetin teşrî yetkisi gibi konuları titiz bir şekilde ele almıştır. Ne var ki bir Şâfiî fakihî olmasına karşın sıkı sıkıya takipçisi olduğu ve her fırsatta özveriyle savunduğu İmam Şâfiî'den (öl. 204/820) birçok konuda fark-

lı yaklaşımlar sergilediği, hatta yer yer kendisini eleştirdiği göze çarpmaktadır. Ayrıca Mervezî'nin, sünnetin konumuna ve Kur'an ile olan münasebetine dair özgün fikirler de ortaya koyduğu görülmektedir. Dolayısıyla *Kitâbü's-Sünne* gerek bu yönleriyle gerekse erken dönem usul tartışmalarına katkı sunması nedeniyle yakından incelenmesi gereken bir eserdir. Bu makalede *Kitâbü's-Sünne* bağlamında Mervezî'nin Kur'an-sünnet ilişkisine dair görüşleri ele alınacak, bu görüşlerin özgünlüğü ve sonraki dönemlere etkisi tespit edilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Kur'an, Sünnet, Mervezî, Kitâbü's-Sünne, Mücmel, Nesh, Teşri.

Abstract

The 3rd/9th century, which has a special place in Islamic sciences, especially the science of hadith, also constitutes a significant turning point in the history of Islam due to the intellectual-political events that took place. Especially with the miḥna incident, the reaction of the Ahl al-hadith, which constituted the majority, to both the ra'y-based fiqh understanding and different sects of creed reached its peak in this period. As a result of this reaction, the writing of works reflecting the fiqh and theological thoughts of the Ahl al-hadith has gained tremendous momentum. It is known that hadith sources are at the forefront of these works. Therefore, it is not a coincidence that the best examples of hadith sources, especially al-Kutub al-Sitta were given in this period. In addition to hadith books, stand-alone books written to refute the views of the said groups and that mainly contain theological issues are also the products of this period. These works, which have names such as Kitâb al-Sunnah, Usul al-sunnah, Sharh al-sunnah, Kitâb al-Tawhid, and which constitute a comprehensive literature, are called Kitâb al-Sunnah because they emphasize the path adopted by the Prophet and the Companions. It is seen that these books, which are the continuation of the treatises written in the 2nd/8th century and aiming to build a belief based on transmission, include almost all the theological debates of the period and present a more systematic structure. For this reason, Kitâb al-Sunnahs are noteworthy in terms of showing the development of the method of copyright in the Ahl al-Hadith. One of the scholars who contributed to the literature mentioned above is Muhammad ibn

Nasr al-Marwazî. Marwazî, who was born at the beginning of the 3rd/9th century and died at the end of the 3rd/9th century, received hadith from almost all the authority scholars of the period. In addition to his competence in hadith science, he was considered one of the important names of the Shafi'i sect he later joined. Kitāb al-Sunnah, one of the most critical indicators of Marwazî's accumulation of fiqh, has a special place in the literature it belongs to. Because even though Marwazî wrote a part of his work similarly to other Kitāb al-Sunnahs, he devoted the main backbone of his work to procedural issues in the context of the Qur'an-Sunnah relationship. In this context, he seriously dealt with issues such as the position and nature of the Sunnah, the Sunnah's classification in terms of its bindingness, the Sunnah's explanation of the closed words of the Qur'an (mujmal), the Sunnah's abrogation (nash) of the Qur'an and the legislative authority of the Sunnah. However, as a Shafi'i jurist, he showed different approaches to many issues than Imam Shafi'i, whom he followed closely and defended with devotion at every opportunity. Moreover, it is striking that he occasionally criticizes Imam Shafi'i. In addition, it is pretty remarkable that Marwazî put forward original ideas about the position of the Sunnah and its relationship with the Qur'an. Therefore, Kitāb al-Sunnah should be examined closely with these aspects because it contributes to the early period method discussions. In this article, Marwazî's views on the Sunnah-Qur'an relationship will be discussed in the context of Kitāb al-Sunnah, and the originality of these views and their effects on the following periods will be tried to be determined.

Keywords: Hadith, Qur'an, Sunnah, Marwazî, Kitāb al-Sunnah, Mujmal, Nash, Legislative (Tasri).

Etik Beyan	Bu çalışma, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Prof. Dr. Cemal Ağırman danışmanlığında 30.06.2020 tarihinde sunduğumuz Muhammed b. Nasr el-Mervezî'nin Hadisçiliği ve es-Sünne Adlı Eserindeki Metodu başlıklı yüksek lisans tezi esas alınarak hazırlanmıştır.
-------------------	--

Giriş

Hadis tarihinin en parlak dönemi olmasının yanında, fikrî-siyâsî ayrışmaların ciddi anlamda belirginleşmesi sebebiyle 3./9. asrın İslâm tarihinde ayrı bir yeri bulunmaktadır. Özellikle mihne hâdisesi, ehl-i hadis ile diğer gruplar arasındaki çatışmaları daha da alevlendirmiş ve bu durum haliyle literatüre de etki etmiştir. Ehl-i re'y fikhına ve itikâdî fırkalara gösterilen tepkilerin, başta hadis literatürünün en güzel örnekleri sayılan *Kütüb-i Sitte* olmak üzere temel hadis kaynaklarına ciddi biçimde yansıdığı görülürken¹ hadis kitapları dışında itikâdî fırkalara reddiye niteliği taşıyan eserlerin telifi de bu dönemde önemli bir ivme kazanmıştır. *Kitâbü's-Sünne*, *Usûlü's-sünne*, *Şerhu's-sünne ve Kitâbü't-Tevhîd* gibi başlıklar taşıyan bu eserler, Hz. Peygamber ve ashâbının itikatta takip ettiği yol vurgusunun öne çıkarılması nedeniyle *Kitâbü's-Sünne/Sünnet Kitapları*² ortak adıyla anılmaktadır. Aralarında isim benzerliği bulunan, muhtevasını çoğunlukla fikhî meselelerin oluşturduğu ve re'y eksenli fıkıh anlayışına tepki sadedinde kaleme alınan *Sünen* türü hadis kitaplarından farklı olarak itikâdî konulara ağırlık verilmesi sebebiyle *Kitâbü's-Sünne*'leri *ehl-i hadisin itikat literatürü* şeklinde vasıflandırmak mümkündür.³

Kitâbü's-Sünne'lerde sünnete ittibâ, Hz. Peygamber ve sahâbeden tevârüs edilen yolu takip etme, bid'atlerden kaçınma gibi hususlara yapılan vurguların yanı sıra nakil eksenli bir itikat inşasının amaçlandığı görülmektedir. Hicrî ilk iki asırda kaleme alınan risâle hüviyetindeki çalışmalara nazaran bu eserlerin hem dönemin tartışmalı itikâdî konularının hemen hemen tamamına yer vermesi sebebiyle daha geniş bir yekûn tuttuğu hem de daha sistematik bir yapı arz ettikleri ifade edilmelidir. Abdullah b. Zübeyr el-Humeydî'nin (öl.

¹ Söz konusu yansımalara dair detaylı bilgi için bk. Sema Korucu Güven, *Siyâsî ve İtikâdî Tartışmaların Kütüb-i Sitte'deki Yansımaları* (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023), 27-176. Temel hadis kaynaklarının teşekkülüne etki eden hususların fikrî-siyâsî tartışmalardan ibaret olmadığı, bu eserlerin telifine zemin hazırlayan birçok etkenin bulunduğu burada ifade edilmelidir.

² Sünnet kelimesinin tarih içerisinde farklı anlamlarda kullanıldığı bilinmektedir. *Kitâbü's-Sünne* terkinde yer alan *sünnet*, *bid'atin* zıttı olarak kullanılmaktadır. Detaylı bilgi için bk. Mehmet Özşenel, *İlk Dönem Hadis-Rey Tartışmaları -Şeybânî Örneği-* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2017), 43-47.

³ Ömer Özpınar, *Hadis Edebiyatının Oluşumu* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2013), 223, 231.

219/834) *Usûlü's-sünne'si*, Abdullah b. Ahmed b. Hanbel'in (öl. 290/903) *Kitâbü's-Sünne'si*, İbn Huzeyme'nin (öl. 311/924) *Kitâbü't-Tevhîd'i* ve Berbehârî'nin (öl. 329/940-941) *Şerhu Kitâbi's-Sünne'si* *Kitâbü's-Sünne* türü eserlerin meşhur örneklerindedir.⁴

Söz konusu literatüre *Kitâbü's-Sünne* adlı eseriyle katkı sağlayan müelliflerden biri de Muhammed b. Nasr el-Mervezî'dir. Muhtevasının bir bölümü diğer *Kitâbü's-Sünne* türü eserlerle benzerlik göstermekle beraber eserde Kur'an-sünnet ilişkisi bağlamında usule dair konuların ele alınması, Mervezî'nin *Kitâbü's-Sünne'si*ni dahil olduğu literatürden ayırmaktadır. Zira Mervezî, eserin başında dinde ihtilafın sınırları, bid'atlerden kaçınma, geçmiş ümmetlerin yolundan sakınma, Hz. Peygamber, sahâbe ve selefın yoluna uyma, Kur'an ve sünnete sıkı sıkıya sarılma gibi diğer *Kitâbü's-Sünne*'lerle aynı temaları içeren rivâyetlere yer vermiştir. Bunun yanında eserin ana omurgasını sünnetin mahiyeti ve konumu, bağlayıcılığı açısından taksimi ve Kur'an üzerindeki fonksiyonları gibi meseleler oluşturmaktadır.

Kur'an'ın ya da daha genel bir ifadeyle vahiy olgusunun sünnetle olan ilişkisine dair bilgiler, müstakil eserlerde ele alınmaktan ziyade usûl-i fıkıh kitaplarında kendine yer bulmuştur. Bir Şâfiî fakih olarak Mervezî'nin konuyu müstakil bir eserde ele alması, eserin özgün görüşler içermesi ve kaleme alınış tarihinin İmam Şâfiî'den (öl. 204/820) hemen sonraki döneme tekabül etmesi *Kitâbü's-Sünne'si*ni önemli kılan unsurlardandır. Nitekim Mervezî, *Kitâbü's-Sünne'si*de Kur'an-sünnet ilişkisine dair müntesibi bulunduğu mezhebin imamından farklı görüşler serdetmiş, hatta yer yer kendisine eleştiriler yönelmiştir. Bu nedenle görüşlerinin yakından incelenmesi gerektiği belirtil-

⁴ Kitâbü's-Sünne literatürü hakkında detaylı bilgi için bk. Mehmet Hayri Kırbaoğlu, "İslâm Düşüncesinin Teşekkül Devrinden Bir Kesit: 'Ashabu'l Hadis'in Akaid Edebiyatı'", *İslâmî Araştırmalar Dergisi* 1/5 (Ekim 1987), 81-87; Ahmet Özer, *Ehl-i Hadisin Red Literatürü* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008), 34-129; Hatice Saliş, *Kitâbü's-Sünne'ler ve Ahmed b. Hanbel'in Kitâbü's-Sünne'si* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011), 48-56; Selahattin Yücel, *Hadis Literatüründe 'Kitâbü's-Sünne Geleneği* (İstanbul: Mizan Yayınevi, 2014), 54-99; Ömer Faruk Özbek, *Muhammed b. Nasr el-Mervezî'nin Hadisçiliği ve es-Sünne Adlı Eserindeki Metodu* (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 131-138; Sümeyye Sena Korkmaz, *Mihne Hâdisesi'nin Kitâbü's-Sünne Literatürüne Etkisi* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021), 32-109.

melidir. Kur'an-sünnet ilişkisine dair gerek yurt içi gerekse yurt dışında hatırı sayılır miktarda çalışmanın yapıldığı bilinmektedir. Ancak tespit edilebildiği kadarıyla Mervezî'nin meseleye dair görüşleri, orijinalliğine ve sonraki dönem müelliflerine etkisine rağmen yeterli ilgiyi görememiştir.⁵ Bu çalışmada söz konusu eksikliğin giderilmesi adına, 3./9. asrın önemli muhaddis ve fakihlerinden olan Mervezî'nin, *Kitâbü's-Sünne'*de yer verdiği Kur'an-sünnet ilişkisine dair meseleler incelenerek ortaya koyduğu orijinal görüşler tespit edilmeye çalışılacaktır.

1. Mervezî'nin Hayatı, İlmî Şahsiyeti ve Eserlerine Genel Bir Bakış

Kaynaklar isminin Muhammed b. Nasr, künyesinin Ebû Abdullah, nisbesinin el-Mervezî olduğunda ittifak halindedir.⁶ Dedesinin ismi konusunda ise ihtilaf bulunmaktadır. Müelliflerin tamamına yakını dedesinin adını Haccâc olarak verirken, İbn Hidâyetullâh el-Hüseynî (öl. 1014/1605) Yahyâ olarak aktarmaktadır.⁷ Aktarılan bu bilgiler haricinde Mervezî'nin nesebine dair herhangi bir bilgiye rastlanılamamaktadır. Nitekim Zehebî (öl. 748/1348) de "Nesebi bize ulaşmadı."⁸ diyerek söz konusu duruma dikkat çekmiştir.

Nesebi konusunda olduğu gibi Mervezî'nin doğumu ve yetişmesine dair bilgilerin de son derece kısıtlı olduğu görülmektedir. Zira konuya dair günün-

⁵ Bu duruma çalışma içerisinde yeri geldikçe dikkat çekilecektir. Burada bir örnek sunmak gerekirse Talat Sakallı tarafından kaleme alınan "Sünnet'in Bağlayıcılık Açısından Taksimi" adlı makalede, ilk dönemlerden itibaren sünneti farklı açılardan tasnife tutan âlimlerin görüşleri ele alınmıştır. Buna karşın özgün bir tasnif olmasına rağmen Mervezî'nin tasnifine yer verilmemesinin önemli bir eksiklik olduğu belirtilmelidir. bk. Talat Sakallı, "Sünnet'in Bağlayıcılık Açısından Taksimi", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2 (1995), 39-78.

⁶ Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, thk. Mustafa Abdülkâdir Atâ (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1417), 4/85-87; Ebü'l-Kâsım Alî b. el-Hasen b. Hibetillâh ed-Dımaşkî İbn Asâkir, *Târîhu medîneti Dımaşk*, thk. Amr b. Gurâme el-Amrevî (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1995), 56/107-116; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehabî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'*, thk. Şuayb el-Arnâvût (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1985), 14/33-40.

⁷ Ebû Bekr b. Hidâyetullâh el-Kûrânî el-Hüseynî Musannif, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, thk. Âdil Nüveyhiz (Beyrut: Dâru'l-Âfâki'l-Cedîde, 1982), 34. İbn Hidâyetullâh el-Hüseynî hariç tüm kaynakların Mervezî'nin dedesinin ismi konusunda ittifak halinde olması, Hüseynî'nin bu konuda yanlışlığına işaret etmektedir.

⁸ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'*, 14/33.

müze ulaşan tek bilgi kendisinden aktarılan şu sözlerdir: “Ben 202/817 yılında doğmuşum. İmam Şâfiî ise ben 2 yaşındayken, 204/819 yılında vefat etmiş. Babam Mervlidir. Bense Bağdat'ta doğmuşum. Nîşâbur'da yetiştim. Bugün de Semerkant'tayım. Allah'ın bana yarın için neyi takdir edeceğini bilmiyorum.”⁹ Mervezî'nin ilmî tahsiline ne zaman başladığına dair açık bir bilgiye ulaşamamakla birlikte vefat tarihi dikkate alındığında ilk eğitimini, yetiştiği Nîşâbur'da Yahyâ b. Yahyâ et-Temîmî'den (öl. 226/840) aldığı söylenebilir. Yine ilk ilmî yolculuğuna dair herhangi bir kayıt bulunmamakla beraber Nîşâbur dışında en erken vefat eden hocası Merv'de ikamet eden Abdân b. Osmân (öl. 221/835) olduğuna göre¹⁰ Mervezî'nin ilk rihlesini on dokuz yaşından önce Merv'e yapmış olması gerekmektedir.¹¹

Dönemin ilim merkezlerinin hemen hemen tamamını dolaşan Mervezî; Horasân, Bağdat, Basra, Kûfe, Mekke, Medîne, Şam, Mısır gibi yerlere gitmiş ve buralarda İbn Ebî Şeybe (öl. 235/849), İshâk b. Râhûye (öl. 238/853), Ahmed b. Hanbel (öl. 241/855), Alî b. Hucr (öl. 244/858), Hişâm b. Ammâr (öl. 245/859), Bündâr (öl. 252/866), Muhammed b. Yahyâ ez-Zühli (öl. 258/872) gibi hadis ilminde otorite olan âlimlerden hadis almıştır.¹² Mervezî'nin gerek kendi eserleri gerekse diğer kaynaklar aracılığıyla üç yüzden fazla hocasının bulunduğunu tespit edilebilmektedir.¹³

Hadis ilmindeki yetkinliği birçok kimse tarafından dile getirilen Mervezî, özellikle Horasân bölgesinde önemli bir şöhrete kavuşmuştur. Nitekim Mâlikî kadısı Yûsuf el-Kâdî (öl. 297/910), Horasân'ın dört büyük âliminden birinin Mervezî olduğunu belirtmiştir.¹⁴ Yakın talebesi Muhammed b. İshâk ed-

⁹ İbn Asâkir, *Târîhu medîneti Dımaşk*, 56/109.

¹⁰ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 4/85.

¹¹ Abdurrahmân b. Abdilcebbâr el-Fireyvâî, “Mukaddime”, *Ta'zîmü kadri's-salât*, mlf. Muhammed b. Nasr b. el-Haccâc el-Mervezî (Medine: Mektebetü'd-Dâr, 1986), 1/17-18.

¹² İbn Asâkir, *Târîhu medîneti Dımaşk*, 56/107-198; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehabî, *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-a'lâm*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf (b.y.: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 2003), 6/1045-1046.

¹³ Detaylı bilgi için bk. Mevsem b. Münîr en-Nüfey'î, *el-İmâm Muhammed b. Nasr el-Mervezî ve cühûdühû fi beyâni akûdeti's-selef ve'd-difâ' anhâ* (Riyad: Dâru'l-Vatan, ts.), 1/56-77.

¹⁴ Ebû Nasr Tâcüddîn Abdülvehhâb b. Alî b. Abdilkâfi es-Sübki, *Tabakâtü's-Şâfi'iyeti'l-kübrâ*, thk. Mahmûd Muhammed et-Tanâhî, Abdülfettâh Muhammed Hulv (b.y.: Dâru Hicr, 1993),

Debûsî (öl. ?) de Mervezî'nin hadis ilminde bir derya olduğunu ifade etmiştir.¹⁵ Yirmi sene hadis yazmakla meşgul olan Mervezî,¹⁶ birçok âlim tarafından "imâmu ehli'l-hadis/ehl-i hadisin imamı", "sâhibu'l-hadis ve's-sünne/hadis ve sünnet sahibi", "re'sün fi'l-hadis/hadiste önder" gibi vasıflarla anılmıştır.¹⁷ Detaylıca incelendiğinde hadis ilmindeki yetkinliği ve bu ilme olan katkıları daha açık bir biçimde görülmektedir.¹⁸

Hadis ilmindeki otoritesinin yanı sıra Mervezî, fıkıh ilminde de önemli bir konuma sahiptir. Kendisinden aktarıldığına göre önceleri Hanefî mezhebine müntesipken gördüğü bir rüya sebebiyle Şafîî mezhebine geçmiştir.¹⁹ Bunun üzerine Şafîî mezhebini öğrenmek için Mısır'a gitmiş, orada yakın talebesi Müzenî'den (öl. 264/878) İmam Şafîî'nin eserlerini okumuş ve Şafîî fıkhını tahsil etmiştir.²⁰ Şafîî tabakât kitaplarının tamamında adı geçen Mervezî'nin, mezhebin önemli isimlerinden biri olduğu belirtilmektedir. Nitekim mutlak müctehid seviyesinde bir fakih olduğu birçok âlim tarafından dile getirilmiştir. İbnü's-Salâh (öl. 676/1277) Mervezî'nin "sâhibu'l-ihitiyâr"²¹ olduğunu söylerken,²² İmam Nevevî (öl. 676/1277) kendisini "ashâbü'l-

---

2/247. Yûsuf el-Kâdî'nin saydığı diğer üç isim Abdullah b. Mübârek (öl. 181/797), Yahyâ b. Yahyâ ve İshâk b. Râhûye'dir.

¹⁵ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 4/85.

¹⁶ Ebû İshâk Cemâlüddîn İbrâhîm b. Alî eş-Şîrâzî, *Tabakâtü'l-fukahâ*, thk. İhsân Abbâs (Beyrut: Dâru'r-Râidî'l-Arabî, 2003), 106.

¹⁷ Ebû Hâtîm Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî İbn Hibbân, *es-Sikât* (Hindistan: Dâiratü'l-Meârifî'l-Osmâniyye, 1973), 8/321; İbn Asâkir, *Târîhu medîneti Dimaşk*, 56/109; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehabî, *el-'İber fî haberi men ğaber*, thk. Muhammed Zeğlûl (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.), 2/426.

¹⁸ Hadisçiliğine dair detaylı bilgi için bk. Özbek, *Muhammed b. Nasr el-Mervezî'nin Hadisçiliği*, 53-122.

¹⁹ Şîrâzî, *Tabakâtü'l-fukahâ*, 106.

²⁰ Ebû'l-Fidâ İmâdüddîn İsmâil b. Şihâbüddîn Ömer b. Kesîr el-Kureşî İbn Kesîr, *Tabakâtü's-Şâfi'îyyîn*, thk. Ahmed Ömer Hâşim, Muhammed 'Azeb (b.y.: Mektebetü's-Sekâfeti'd-Dîniyye, 1993), 184.

²¹ Fıkhi bir terim olarak *sâhibu'l-ihitiyâr* mutlak müctehid mertebesini ifade etmektedir. bk. H. Yunus Apaydın, "İhtiyar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/575-576.

²² Ebû Amr Takiyüddîn Osmân b. Salâhiddîn Abdirrahmân b. Salâh eş-Şehrezûrî İbnü's-Salâh, *Tabakâtü'l-fukahâ 'i's-Şâfi'îyye*, thk. Muhyiddîn Alî Necîb (Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1992), 1/277.

vücûh"²³ olarak nitelemiştir.²⁴ Öte yandan Tâcüddîn es-Sübkî (öl. 771/1370) de birtakım garip görüşleri bulunmasına rağmen Mervezî'nin Şafiî mezhebinin sütunlarından biri olduğunu ifade etmiştir.²⁵

Fikhî birikimini eserlerine etkin bir biçimde yansıtmamasının yanında, bu birikimi elde etmesinde ciddi emeği bulunan Zühli'nin, kendisine sorulan soruları Mervezî'ye yönlendirmesi²⁶ ve vefatından sonra Zühli'nin bulunduğu fetva makamına geçmiş olması,²⁷ Mervezî'nin fıkıh ilmindeki otoritesini göstermesi bakımından önemlidir. Bir diğer hocası İshak b. Râhûye, "Eğer zamanımızda, birisinin kadılık vazifesine geçmesi gerekseydi o kişi Muhammed b. Nasr el-Mervezî olurdu."²⁸ diyerek öğrencisine iltifatta bulunmuştur. Ayrıca hilâf literatürünün önemli eserlerinden biri olan *İhtilâfü'l-fukahâ*, birçok âlimin övgüsüne mazhar olmuştur. Nitekim Mervezî, yaşadığı dönemde sahâbe ve tâbiînin fikhî ihtilaflarını en iyi bilenlerden biri olarak anılmıştır.²⁹ İbn Hazm'ın (öl. 456/1064), "Mervezî, sünnetleri bir araya toplama konusunda insanların en bilgilisi, bunları en iyi ezberleyeni, manalarını en iyi anlayanı ve sıhhatlerini en iyi bileniydi. Aynı şekilde o, insanlar arasında âlimlerin icmâ ettikleri meseleleri ihtilâf ettikleri meselelerden en iyi ayırandı."³⁰ şeklindeki sözleri, onun hilâf ilmindeki yetkinliğini ortaya koyar niteliktedir.

Başlıca geçim kaynağı ticaret olan Mervezî, Nişâbur'a yerleşmeden önce ticaretle bizzat meşgul olmuş, 260/873-874 yılında Nişâbur'a yerleştikten sonra ise mudârebe yoluyla bu işi ortağına bırakmıştır.³¹ Ayrıca Horasân valisi İsmâil b. Ahmed'in (öl. 295/907) kendisine yıllık dört bin dirhem verdiği, an-

²³ İmam Nevevî'ye ait olan bu kavram mutlak müctehid seviyesinde olmasına karşın bir mezhebin usulünü takip eden kimseler için kullanılmaktadır. bk. M. Esat Kılıçer, "Ashâbü'l-Vücûh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 3/472.

²⁴ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî, *Tehzîbü'l-esmâ' ve'l-luğât* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, ts.), 1/94.

²⁵ Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfi'iyyeti'l-kübrâ*, 2/251.

²⁶ Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfi'iyyeti'l-kübrâ*, 2/247.

²⁷ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'*, 14/36.

²⁸ İbn Asâkir, *Târîhu medîneti Dimaşk*, 56/112.

²⁹ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 4/85.

³⁰ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehabî, *Tezkiretü'l-huffâz* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1998), 2/166.

³¹ Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, 2/165.

çak kalabalık bir aileye sahip olmadığı için gelirlerinin neredeyse tamamını her yıl infak ettiği nakledilmektedir.³² Nişâbur'a yerleştiği mezkûr tarihten sonra kendisini tamamen ilme ve ibadete veren Mervezî, 275/888-889 yılında Semerkant'a yerleşmiş ve 294/906 yılının Muharrem/Ekim ayında burada vefat etmiştir.³³

Kaynaklar incelendiğinde Mervezî'ye ait yirmi üç kitap tespit edilebildiği halde bunlardan çoğunun günümüze ulaşmış olup ulaşmadığı bilinmemektedir. Mervezî'nin günümüze ulaşmış tabedilen eserleri *Kitâbü's-Sünne*, *Ta'zîmü kadri's-salât*, *İhtilâfü'l-fukahâ*, *Kıyâmu'l-leyl*, *Kıyâmu ramazân* ve *Kitâbü'l-Vitr* olmak üzere altı tanedir. Kendisinden nakledildiğine göre Mısır'dan Mekke'ye gitmek amacıyla çıktığı bir gemi yolculuğunda geminin batması sonucu iki bin sayfayı bulan kitaplarının tamamı kaybolmuştur.³⁴ Eserlerinin çoğunun günümüze ulaşamama sebeplerinden birinin, söz konusu gemi kazası olması muhtemeldir.

Mervezî'nin kaynaklarda adı geçen veya kendilerine atıfta bulunulan ancak günümüze ulaşmış bilinmeyen eserleri şunlardır: *el-İcmâ'*, *el-Îmân*, *Kitâbü'l-Küsûf*, *el-İntifâ' bi-cülûdi'l-meyte*, *ez-Zebb 'an 'İkrime*, *Ref'u'l-yedeyn fi's-salât*, *er-Rûh*, *er-Red 'alâ İbn Kuteybe*, *Suâlâtu Muhammed b. Nasr el-Mervezî*, *Fî mâ Hâlefe Ebû Hanîfe 'Alî ve İbn Mesûd*, *el-Ferâiz*, *Kitâbü'l-Kasâme*, *Kitâbü's-Sıyâm*, *el-Vera'*, *Kitâbü'l-Cenâiz*, *el-Kırâat fi's-salât*, *el-Mesâil fi'n-nücûm*.³⁵

2. Mervezî'nin Kur'an-Sünnet İlişkisine Dair Görüşleri

Kitâbü's-Sünne'nin muhtevasına bakıldığında, Mervezî'nin eserde başlıklara yer vermemeyi tercih ettiği görülmektedir. Ayrıca konuların kısmen iç içe

³² Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfi'iyyeti'l-kübrâ*, 2/247.

³³ Ebü's-Sıdk Takıyyüddîn Ebû Bekr b. Ahmed el-Esedî ed-Dımaşkî İbn Kâdi Şühbe, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, thk. Hâfız Abdülalîm Hân (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1987), 1/85. Bazı biyografi kaynaklarında Mervezî'nin 270/883-884 ve hatta çok daha ileri bir tarih olan 312/924-925 yıllarında vefat ettiği nakledilmiştir. bk. Ebû Süleymân Muhammed b. Abdillâh b. Ahmed er-Rebeî, *Târîhu mevîdî'l-'ulemâ ve vefayâtilim*, thk. Abdullâh Ahmed el-Hamd (Riyad: Dâru'l-Âsime, 1990), 2/641. İbn Asâkir (öl. 571/1176), verilen bu tarihlerin hatalı olduğunu ifade etmektedir. bk. İbn Asâkir, *Târîhu medîneti Dımaşk*, 56/116.

³⁴ Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 6/1045.

³⁵ Eserleri hakkında detaylı bilgi için bk. Özbek, *Muhammed b. Nasr el-Mervezî'nin Hadisçiliği*, 40-48.

ele alındığı göze çarpsa da belli bir konu sıralamasının büyük oranda gözetilmeye çalışıldığı söylenebilir. Eserde yer alan konuları *sünnetin konumu ve mahiyeti, sünnetin bağlayıcılığı açısından taksimi, sünnetin Kur'an'ın mücmelini beyânı, sünnetin Kur'an'ı neshi ve sünnetin teşrî yetkisi* başlıkları altında ele almak mümkündür.

2.1. Sünnetin Konumu ve Mahiyeti

İslâm şeriatının Kur'an'dan sonraki ikinci kaynağını teşkil etmesi nedeniyle sünnetin konumu ve mahiyetinin, farklı boyutlarıyla ilk dönemlerden beri tartışıldığı bilinen bir husustur. Sünneti anlamadaki farklı yaklaşımları henüz sahâbe döneminde dahi görmek mümkündür.³⁶ Özellikle itikâdî fırkaların ve farklı fikhî ekollerin teşekkülü bu konuların daha geniş bir biçimde ele alınmasına neden olmuştur. Söz konusu tartışmalardan biri de sünnetin vahiy mahsulü olup olmadığı meselesidir.

Modern döneme kadar vahiy-sünnet ilişkisine dair müstakil ve sistemli çalışmaların geniş bir yekûn tutmadığı görülse de³⁷ konu usûl-i fıkıh kitaplarında ele alınmış ve meseleye dair farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bazı âlimler sünnetin Kur'an gibi vahiy olduğunu savunurken, bazıları bir kısmı vahiy olmakla beraber Hz. Peygamber'in icthâdının bir ürünü olduğunu ifade etmişlerdir. Âlimlerin bir kısmı ise sünnetin Hz. Peygamber'in birikim, akıl ve tecrübesinin bir ürünü olduğu görüşündedir.³⁸ Son dönemde yapılan çalışmalarda konuya dair görüşlerin bu şekilde üçe ayrıldığı ifade edilmektedir. Gerek söz konusu görüşleri benimseyen isimlerin gerekse ortaya koydukları de-

³⁶ Detaylı bilgi için bk. Bünyamin Erul, *Sahabenin Sünnet Anlayışı* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2017), 150-442.

³⁷ Cümlelerin devamında da belirtildiği üzere klasik dönemde vahiy-sünnet ilişkisine dair meseleler çoğunlukla usul-i fıkıh eserlerinde ele alınmıştır. Bunun yanında farklı ilim dallarına dair yazılan birçok çalışmada konuya yer verildiği görülmektedir. Zira sünnet, tarih boyunca tüm ilim dallarının merkezinde bir kavram olmuştur. Ancak vahiy-sünnet ilişkisine dair müstakil eserlerin telifi, sünnetin konumu ve mahiyetine yönelik eleştirilerin yoğunlaşması sebebiyle modern dönemde ivme kazanmıştır. Dolayısıyla buradaki *müstakil ve sistematik eser* vurgusuna dikkat edilmelidir.

³⁸ Bünyamin Erul, "Hz. Peygamber'e Kur'an Dışında Vahiy Geldiğini İfade Eden Rivayetlerin Tahlil ve Tenkidi", *İslâmîyât* 1/1 (1998), 55; Ahmet Keleş, "Sünnet Vahiy İlişkisi", *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1 (1999), 167; Mehmet Hayri Kırbasoğlu, *İslâm Düşüncesinde Sünnet* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2020), 216.

lillerin oldukça detaylı bir araştırmaya muhtaç olduğu belirtilmelidir. Özellikle sünnetin tamamının vahiy ürünü olduğu görüşünü benimseyenlerin *sünnetin tamamıyla* neyi kastettikleri, irdelenmesi gereken bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim böyle bir tespitin yapılmasının tek yolu bu görüşü benimseyen âlimlerin tüm eserlerini dikkatle incelemekten geçmektedir.³⁹ Bununla birlikte mevzubahis âlimlerin meseleyi teorik düzlemde ele alırken mutlak ifadeler kullanmaları, sünnetin tamamının vahiy ürünü olduğunu savundukları izlenimi uyandırmaktadır.

Sünnetin tamamının vahiy olduğu görüşünü benimseyenlerin Kur'an vahyi ile Kur'an dışı vahyi ayırt etmek adına *vahy-i metluv* ve *vahy-i gayri metluv* şeklinde bir ayrıma gittikleri bilinmektedir. Her ne kadar âlimler tarafından farklı taksimler yapılmışsa da bu taksimin şöhret bulduğunu söylemek mümkündür.⁴⁰ Bu türden bir ayırımın, ilk defa *yazılan vahiy* ve *rivâyet edilen vahiy* şeklinde vahyi ikiye ayıran İbn Şihâb ez-Zührî (öl. 124/742) tarafından yapıldığı görülmektedir.⁴¹ Yine İmam Şâfiî eserlerinde *gayr-i metluv* kavramını kullanmış⁴² ve meseleyi geniş bir biçimde ele almıştır.⁴³ Zikredilen isimler dışında da pek çok şahıs bu görüşü savunmuştur.⁴⁴

³⁹ Mustafa Genç, *Sünnet-Vahiy İlişkisi* (İstanbul: Beka Yayıncılık, 2015), 161-162.

⁴⁰ Detaylı bilgi için bk. Keleş, "Sünnet Vahiy İlişkisi", 167-177.

⁴¹ Bünyamin Erul, "Bir Alan Taramasının Panoraması -Vahy-i Gayri Metluv Hakkında Bazı Mülâhazalar ve Bir Eleştirinin Eleştirisi-", *İslâmiyât* 3/1 (2000), 166. krş. Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-Beyhakî, *el-Esmâ' ve's-sifât*, thk. Abdullâh b. Muhammed el-Hâşidî (Cidde: Mektebetü's-Sevâdi, 1993), 496-499.

⁴² Ebû Abdillâh Muhammed b. İdris eş-Şâfiî, *el-Üm* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1990), 5/337.

⁴³ Ebû Abdillâh Muhammed b. İdris eş-Şâfiî, *er-Risâle*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir (Mısır: Mektebetü'l-Halebî, 1940), 85-105. Mehmet Görmez vahyi, metluv ve gayr-i metluv şeklinde ilk kez tasnife tutan kişinin İmam Şâfiî olduğunu belirtmektedir. Mehmet Görmez, *Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu* (Ankara: OTTO Yayınları, 2017), 97. İmam Şâfiî her ne kadar Kur'an'ı vahy-i metluv olarak nitelese de sünnet için vahy-i gayr-i metluv ifadesini kullanmamaktadır. Bu nedenle Görmez'in söz konusu tespitinin hatalı olduğu ifade edilmektedir. bk. Muammer Bayraktutar, *İmam Şâfiî'nin Hadis Yorum Metodolojisi* (Ankara: OTTO Yayınları, 2015), 71.

⁴⁴ Detaylı bilgi için bk. Ahmet Önkal, "Vahiy-Sünnet İlişkisi ve Vahy-i Gayr-i Metlurv", *Kur'ân ve Sünnet Sempozyumu* (İstanbul: İrfan Vakfı, 1999), 56-60; Genç, *Sünnet-Vahiy İlişkisi*, 160-169; Kırbasoğlu, *İslâm Düşüncesinde Sünnet*, 217-239.

Kitâbü's-Sünne' de sünnet-vahiy ilişkisini ele alan ve konuya sistematik bir biçimde eserinde yer veren ilk müelliflerden olan Mervezî'nin, sünnetin vahiy kaynaklı olduğu görüşünü temellendirmeye çalıştığı görülmektedir. Bu bağlamda birçok âyet ve rivâyet aktaran Mervezî, sünnetin tümüyle vahiy kaynaklı olduğu görüşünü savunanların dayandıkları en meşhur âyetlerden olan Necm sûresinin 3. ve 4. âyetlerini serdetmekte ve şöyle demektedir:

“Hz. Peygamber, Allah'ın izni ve vahiyyle hükümler ve kurallar koymuştur. O, bunları yaparken kendi nefsinden yapmamıştır. Allah da bu duruma şahitlik ederek ‘Bu arkadaşımız ne sapıtmuş ne de eğri yola gitmiştir. Kişisel arzularına göre de konuşmamaktadır. O, kendisine indirilmiş vahiyden başka bir şey değildir.’ buyurmuştur.”⁴⁵

Sonraki dönemlerde de âyette yer alan “hüve” zamirinin sünnete işaret ettiği, birçok âlim tarafından dile getirilmiştir. Bununla birlikte zamirle sadece Kur'an'ın kastedildiğini ifade edenler de olmuştur.⁴⁶ Ortaya koyulan görüşlerden hangisinin doğru olduğunun tespiti bir kenara, burada dikkat çeken husus âyetin ilk defa Mervezî tarafından delil olarak kullanılmasıdır. Zira kaynaklarda sünnet-vahiy ilişkisi bağlamında Mervezî'den önce ilgili âyetle istidlâl eden başka bir âlim tespit edilememektedir.⁴⁷ Hatta meseleyi ilk defa sistematik ve geniş bir biçimde ele alan İmam Şâfiî'nin de eserlerinde bu âyeti delil olarak kullanmadığı görülmektedir.⁴⁸ Dolayısıyla Mervezî'nin, Necm sûresinin 3. ve 4. âyetlerini, sünnetin vahiy ürünü olduğuna delil olarak kullanma noktasında kendisinden sonrakileri etkilediği anlaşılmaktadır.⁴⁹

⁴⁵ Muhammed b. Nasr b. el-Haccâc el-Mervezî, *es-Sünne*, thk. Abdullâh b. Muhammed el-Busayrî (Medine: Dâru'l-Âsime, 2001), 60.

⁴⁶ Konuya dair farklı görüşler için bk. Genç, *Sünnet-Vahiy İlişkisi*, 169-182.

⁴⁷ Nitekim sünnet-vahiy ilişkisine dair geniş bir çalışma yapan Mustafa Genç; Katâde (öl. 117/735), Mukâtil b. Süleymân (öl. 150/631), Ahmed b. Hanbel ve Taberî (öl. 310/922) gibi âlimlerin, söz konusu zamirin Kur'an'ı işaret ettiğine dair görüşlerini aktardıktan sonra sünneti de kapsadığını söyleyen şahısları sayarken ilk sırada Mervezî'nin ismini zikretmektedir. Bu da ilgili tespiti doğrular niteliktedir. bk. Genç, *Sünnet-Vahiy İlişkisi*, 171.

⁴⁸ Bayraktutar, *İmam Şâfiî'nin Hadis Yorum Metodolojisi*, 72.

⁴⁹ İlgili âyetin, sünnetin vahiy ürünü olduğuna delil teşkil edeceğini söyleyenler arasında İbn Hibbân (öl. 354/965), İbn Hazm (öl. 456/1064), Serahsî (öl. 483/1090) ve Gazzâlî (öl. 505/1111) gibi birçok âlimi saymak mümkündür. Tüm isimlerin listesi ve detaylı bilgi için bk. Genç, *Sünnet-Vahiy İlişkisi*, 171-174.

Mervezî bu âyetlerin yanında sünnetin vahiy kaynaklı olduğu görüşünü desteklemek adına iki rivâyet nakletmektedir. Bunlardan biri İsmâîl b. Ubeydullâh'tan (öl. ?) aktardığı “Hz. Peygamber’den bize gelen her şeyi muhâfaza etmemiz gerekir. Çünkü Allah şöyle buyurmaktadır: ‘Peygamber size ne vermişse onu alın ve size neyi yasaklamışsa ondan kaçının.’⁵⁰ Ondan bize ulaşan şeyler, bizce Kur’an mesabesindedir.”⁵¹ şeklindeki sözlerdir. Aktardığı diğer rivâyet ise Hassân b. Atiyye’ye (öl. 130/748) ait olan “Cebrail, Hz. Peygamber’e Kur’an’ı indirdiği gibi sünneti de indiriyordu. Ona Kur’an’ı öğrettiği gibi sünneti de öğretiyordu.”⁵² ifadeleridir. Görüldüğü üzere Mervezî, sünnetin vahiy ürünü olduğu görüşünü yalnızca âyete dayandırmamakta, selefe ait sözlerle de desteklemeye çalışmaktadır.

Söz konusu rivâyetlerin ardından ise sünnetin Kur’an karşısındaki konumunu ifade eden ve Yahyâ b. Ebî Kesîr’e (öl. 129/747) ait olan “Sünnet, Kur’an’a hükmeder.”⁵³ ile Mekhûl’e (öl. 113/731) nispet edilen “Kur’an’ın sünnete olan ihtiyacı, sünnetin Kur’an’a olan ihtiyacından daha fazladır.”⁵⁴ sözlerine yer vermektedir. Bu rivâyetler, sünnetin Kur’an karşısında daha üstün bir konumda olduğu gibi bir anlamı çağrıştırmaları sebebiyle bazı âlimler tarafından ihtiyatla karşılanmıştır. Nitekim “Sünnet, Kur’an’a hükmeder.” cümlesi Ahmed b. Hanbel’e aktarıncaya “Ben bunu söylemeye cesaret edemem ancak ‘Sünnet, Kur’an’ın açıklayıcısıdır.’ derim.”⁵⁵ şeklinde cevap vermiştir.

⁵⁰ *Kur’ân Yolu* (Erişim 13 Mayıs 2023), el-Haşr 59/7.

⁵¹ Mervezî, *es-Sünne*, 105.

⁵² Mervezî, *es-Sünne*, 106.

⁵³ Mervezî, *es-Sünne*, 106-107.

⁵⁴ Mervezî, *es-Sünne*, 108. Bu ifadeler ayrıca Evzâî’ye (öl. 157/774) de nispet edilmiştir. bk. Ebû İshâk İbrâhîm b. Mûsâ b. Muhammed el-Lahmî eş-Şâtîbî, *el-Muvâfakât*, thk. Ebû Ubeyde Meşhûr b. Hasan (b.y.: Dâru İbn Affân, 1997), 4/345.

⁵⁵ Ebû Ömer Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed en-Nemerî İbn Abdilber, *Câmi’u beyâni’l-‘ilm ve fazlihî ve mâ yenbağî fi rivâyetihî ve hamlihî*, thk. Übey el-Eşbâl ez-Züheyri (Suudi Arabistan: Dâru İbni’l-Cevzî, 1994), 2/1194. Mehmet Görmez ehl-i hadisin, beyan olması yönüyle sünneti Kur’an’a göre değil, Kur’an’ı sünnete göre anlamayı ilke edindiğini ve mezkûr ifadelerin de bu ilkenin bir yansıması olduğunu belirtmektedir. Hanefîler için ise tam tersinin geçerli olduğunu söylemektedir. bk. Görmez, *Sünnet ve Hadisin Anlaşılması*, 85. Ancak Ahmed b. Hanbel’in buradaki tavrı Görmez’in tespitine ihtiyatla yaklaşmayı gerektirmektedir. Zira Ahmed b. Hanbel gibi bir şahsiyetin böyle bir sözü söylemekten

Aktarılan sözler ilk bakışta sünnetin Kur'an'dan daha üstün tutulduğu gibi bir duruma işaret etse de ne Mekhûl'ün ne Yahyâ b. Ebî Kesîr'in ne de Mervezî'nin böyle bir şeyi kastettiğini söylemek doğru olacaktır. Zira söz konusu ifadeler, Kur'an ve sünneti önem sırasına koymaktan, diğer bir ifadeyle yarıştırmaktan ziyade sünnetin Kur'an'ı beyân etme fonksiyonuna dikkat çekmektedir. Dolayısıyla Şâtıbî'nin (öl. 790/1388), bu ifadeleri sünnetin Kur'an'ı açıklama özelliğine vurgu yapmak için söylenen sözler olarak tevîl etmesi⁵⁶ kabule şayan görünmektedir.

2.2. Sünnetin Bağlayıcılık Açısından Taksimi

Sünnetin mahiyeti ve konumu ile ilgili olan meselelerden biri de sünnetin bağlayıcılık açısından taksimidir. İlk dönemlerden itibaren âlimler, Hz. Peygamber'in hangi söz ve fiillerinin ne ölçüde bağlayıcı olduğunu tespit etmek adına sünneti farklı açılardan tasnif etmişlerdir. Özellikle usulcülerin alanına giren bu mesele,⁵⁷ Hz. Peygamber'in sünnetinde yer alan emir ve yasakların ef'âl-i mükellefinden hangisine dahil edileceğini belirlemede önemli bir yer tutmaktadır. Zira Hz. Peygamber'in serdettiği sözleri ve yaptığı fiilleri hangi vasıfla yaptığı, dinî bir sâikle söyleyip söylemediği ya da bunların ümmetin tamamına teşmil edilip edilemeyeceği gibi konular şerî hükümleri doğrudan etkileyen hususlardır.

Hz. Peygamber'in sünnetine dair yapılan ilk taksimi Ebû Hüreyre'den (öl. 58/678) nakledilen bir hadise dayandırılmaktadır. Nitekim rivâyete göre Hz. Peygamber sünneti, *sünnet-i farîza* ve *sünnet-i gayr-i farîza* olarak ikiye ayırmıştır.⁵⁸ Rivâyet hem sened hem de metin açısından tenkide uğramışsa

---

kaçınması, en azından ehl-i hadisin tamamının bu ifadeleri tümüyle benimsemediğini göstermektedir.

⁵⁶ Şâtıbî'nin meseleye dair açıklamaları için bk. Şâtıbî, *el-Muvâfakât*, 4/309-313. Konuya dair bir çalışma yapan Muammer Erbaş, söz konusu ifadelerin Ehl-i sünnet dışı unsurların sünneti dışlayıcı tavırlarına tepki olarak söylendiğini ve Ehl-i sünnetin fıkıh anlayışının cesur bir biçimde dışa vurumu olduğunu ifade etmektedir. bk. Muammer Erbaş, "Sünnet Kur'an'a Kâdîdir" Sözü'nün Teorik ve Pratik Değeri", *Marife Dergisi* 7/2 (Ekim 2007), 137-138.

⁵⁷ Halil İbrahim Doğan, "Muhtelif Âlimlerin Sünnet Taksimatı ve Sünnetin Bağlayıcılığı -İbn 'Âşûr Örneği-", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 19/2 (Eylül 2019), 675; Kırbasoğlu, *İslâm Düşüncesinde Sünnet*, 64.

⁵⁸ "Sünnet iki kısımdır: Sünnet-i farîza ve sünnet-i gayr-i farîza. Farz olan sünnet, aslı Kur'an'da bulunan, uyulması hidayet, terki ise dalalet olan sünnettir. Farz olmayan sünnete

da⁵⁹ en azından erken dönemlerden itibaren bu türden taksimlerin yapıldığını göstermesi açısından önemlidir. Ayrıca hadislerde Hz. Peygamber'in emir ve nehiyelerine yönelik farklı yaklaşımlar sergilediklerine dair birçok örneğin bulunması, formülize etmeseler dahi bağlayıcı olan sünnet ve bağlayıcı olmayan sünnet gibi bir ayırımın sahâbenin zihninde mevcut olduğunu göstermektedir.⁶⁰

Hz. Peygamber'den nakledilen rivâyete benzer ifadeler Mekhûl'den de aktarılmıştır. Mekhûl'e göre sünnet, *amel edilmesi farz olan sünnet* ve *amel edilmesi fazilet olan sünnet* olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Ona göre ilkinin terk etmek küfürken, ikincisini terk etmekte herhangi bir günah yoktur.⁶¹ Aktarılan bu nakiller dışında hicrî ilk iki asırda sünnetin bağlayıcılık açısından taksiminin yapıldığına dair verilere rastlanılamamakla birlikte özellikle hicrî üçüncü asırdan itibaren bu türden tasniflerin arttığı görülmektedir.⁶² Nitekim *er-Risâle'* de konuyu ele alan İmam Şâfiî, sünnetin üç kısma ayrıldığına ve âlimlerin bu konuda ittifak ettiklerine şu sözleriyle dikkat çekmektedir:

“Hz. Peygamber'in sünnetlerinin üç kısma ayrıldığına dair âlimler arasında ihtilâfın olduğunu bilmiyorum. Onlar, bu sünnetlerden ikisi üzerinde icmâ etmişlerdir. Üzerinde icmâ edilen bu iki çeşit sünnet, bir tarafıyla birbiriyle birleşirken bir tarafıyla da ayrılmaktadır. Bunlardan biri, Allah'ın,

---

gelince ona uyulması fazilettir. Tekinde ise bir beis yoktur.” Ebû'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, thk. Târik b. İvazullâh b. Muhammed, Abdülmuhsin b. İbrâhîm el-Hüseynî (Kahire: Dâru'l-Haremeyn, ts.), 4/215.

⁵⁹ Heysemî (öl. 807/1415) hadisin senesinde teferrüd bulunduğunu belirtirken, Elbânî (öl. 1999) daha ziyade fukahânın ifadelerine benzediği gerekçesiyle mevzû olduğunu söylemektedir. bk. Ebû'l-Hasen Nürüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Süleymân el-Heysemî, *Mecma'u'z-zevâ'id ve menba'u'l-fevâ'id*, thk. Hüsâmu'ddîn el-Kudsî (Kahire: Mektebetü'l-Kudsî, 1994), 1/172; Nâsirüddîn el-Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdisi'z-za'ife ve'l-mevzû'a ve eseruhe's-seyyi'ü fi'l-ümme* (Riyad: Dâru'l-Me'ârif, 1992), 8/212-213. Bünyamin Erul da Elbânî ile benzer görüşü paylaşarak metnin üslup açısından sonraki dönemlerin üslubunu çağrıştırdığını ifade etmektedir. Erul, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, 195-196. Ayrıca bk. Doğan, “Muhtelif Âlimlerin Sünnet Taksimatı”, 675-676.

⁶⁰ Doğan, “Muhtelif Âlimlerin Sünnet Taksimatı”, 676. Söz konusu örnekler için bk. Erul, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, 59-68.

⁶¹ Ebû Muhammed Abdullâh b. Abdîrrahmân b. el-Fazl ed-Dârimî, *es-Sünen*, thk. Hüseyin Selim Esed ed-Dârânî (Suudi Arabistan: Dâru'l-Muğni, 2000), “Mukaddime”, 49 (No. 609).

⁶² Doğan, “Muhtelif Âlimlerin Sünnet Taksimatı”, 677.

Kur'an'da indirdiği bir hükmün, aynı şekilde Hz. Peygamber tarafından da beyân edilmesidir. Diğeri, Allah'ın, Kur'an'da mücmel olarak indirdiği bir hükmün Hz. Peygamber tarafından Allah'ın muradına uygun olarak açıklanmasıdır. Sünnetin bu iki kısmında âlimlerin herhangi bir ihtilâfı bulunmamaktadır. Sünnetin üçüncü çeşidi ise Kur'an'da bulunmayan bir hükmün Hz. Peygamber tarafından konulmasıdır."⁶³

İmam Şâfiî, sünnetin üçüncü kısmını teşkil ettiğini söylediği Hz. Peygamber'in teşrî yetkisine dair, âlimler tarafından farklı görüşlerin ileri sürüldüğünü belirtmektedir. Buna göre Hz. Peygamber'in mutlak teşrî yetkisine sahip olduğunu söyleyenlerin yanı sıra Hz. Peygamber'in ancak Kur'an'da aslı bulunan meselelerde hüküm koyma yetkisinin bulunduğunu savunanlar mevcuttur. Şâfiî bu ikisi dışında âlimlerin farklı görüşlerine de yer vermektedir.⁶⁴

3./9. asrın önemli simalarından İbn Kuteybe (öl. 276/889) de sünneti bağlayıcılık açısından taksime tâbi tutanlardandır. *Te'vîlu muhtelifi'l-hadîs* adlı eserinde konuyu ele alan İbn Kuteybe, İmam Şâfiî gibi sünneti üç kısma ayırmaktadır. Buna karşın o, Şâfiî'den farklı bir tasnif yapmayı tercih etmiş ve *Cebrail'in Allah'tan getirdiği sünnet, Allah'ın Hz. Peygamber'e sünnet edinmesini mübah kıldığı ve bu konuda kendi seçimine bıraktığı sünnet ve edep maksadıyla konulan sünnet* şeklinde bir ayrımaya gitmiştir.⁶⁵ Sonraki dönemlerde de farklı fikhî ekollere mensup birçok âlim, sünneti farklı açılardan tasnif etmiştir. Bu duruma Hanefilere ait *sünnetü'l-hüdâ* ve *sünnetü'z-zevâid* şeklindeki meşhur ayırım örnek verilebileceği gibi⁶⁶ özellikle makâsıd fikrinin önemli isimleri olan İzzeddin b. Abdüsselâm (öl. 660/1262), Karâfi (öl. 684/1285) ve Tâhir b. Âşûr başta olmak üzere usulcü kimliğiyle ön plana çıkan birçok ismin, sünnete dair oldukça detaylı ve sistematik tasnifler yaptıkları söylenebilir.⁶⁷

⁶³ Şâfiî, *er-Risâle*, 91-92.

⁶⁴ Şâfiî, *er-Risâle*, 92-93.

⁶⁵ Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim b. Kuteybe ed-Dineverî İbn Kuteybe, *Te'vîlu muhtelifi'l-hadîs* (b.y.: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1999), 283-287.

⁶⁶ Detaylı bilgi için bk. Ferhat Koca, "Sünnet", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/155.

⁶⁷ Sünneti bağlayıcılık açısından taksim eden âlimler hakkında detaylı bilgi için bk. Sakallı, "Sünnet'in Bağlayıcılık Açısından Taksimi", 39-78; Doğan, "Muhtelif Âlimlerin Sünnet

İmam Şâfiî ve İbn Kuteybe gibi sünneti üçe ayırmayı tercih eden Mervezî'nin, bu iki isimden farklı bir tasnife gittiği görülmektedir. İmam Şâfiî'ye sıkı sıkıya bağlı olduğunu her fırsatta dile getirmesine karşın bu konuda ondan ayrıldığı görülmektedir. Nitekim o, bazı benzerlikler bulunmakla beraber Şâfiî'den daha detaylı ve kapsamlı bir tasnif yapmaktadır. Mervezî'ye göre sünnet; *âlimlerin vâcib olduğu konusunda ittifak ettikleri sünnet, âlimlerin nâfile olduğu konusunda ittifak ettikleri sünnet ve âlimlerin vâcib mi yoksa nâfile mi olduğu konusunda ihtilâf ettikleri sünnet* şeklinde üç kısımda ele alınmalıdır.⁶⁸

Âlimlerin vâcib olduğu konusunda ittifak ettikleri sünneti *iman* ve *amel* olarak iki kısma ayırmakta ve amel olan sünnetin üç çeşidinin bulunduğunu belirterek şunları söylemektedir:

“Birincisi, Allah'ın Kur'an'da detaylarını belirtmeksizin mücmel olarak farz kıldığı ve açıklamasını Hz. Peygamber'e bıraktığı sünnettir. Zira Allah, 'İnsanlara indirdiklerimizi kendilerine açıklaman için sana da uyarıcı kitabı indirdik.'⁶⁹ buyurmuştur. İkincisi, hakkında âlimlerin ihtilâf ettiği sünnettir. Âlimlerden bir kısmı, 'Sünnet Kur'an'ın bazı hükümlerini nesheder.' demiştir. Bir kısmı ise 'Hayır! Bilakis sünnet, Kur'an'ın âm, hâs, mücmel ve mübhem olan lafızlarını açıklar, onu neshetmez.' demiştir. Üçüncüsü ise Allah'ın Kur'an'da bildirdiği bir hükme ziyâdede bulunan, Hz. Peygamber tarafından bildirilen ve Kur'an'da aslı bulunmayan ancak Hz. Peygamber'e itaatın, onun hükmüne ittibâ etmenin ve sakındırdığı şeylerden kaçınmanın emredilmesiyle sâbit olan sünnettir.”⁷⁰

Söz konusu tasnifi yaparken İmam Şâfiî'den esinlendiği anlaşılacakla birlikte Mervezî'nin tasnifinin daha kapsamlı ve detaylı, dolayısıyla da son derece özgün olduğu görülmektedir. Hatta gerek İbn Kuteybe gerekse yukarıda aktarılan diğer tasniflerle kıyaslandığında Mervezî'nin bu konuda ön plana çıktığını söylemek yanlış olmasa gerektir. Zira Şâfiî'nin, ortaya koyduğu tasnifi âlimlerin ittifak ettiği bir tasnif olarak nitelemesi, Mervezî'den önce böyle

---

Taksimati”, 675-697. Yapılan bu iki çalışmada da Mervezî'nin yapmış olduğu tasnifin göz ardı edildiği belirtilmelidir.

⁶⁸ Mervezî, *es-Sünne*, 115.

⁶⁹ en-Nahl 16/44.

⁷⁰ Mervezî, *es-Sünne*, 115-116.

bir tasnifin yapılmadığını göstermektedir. Mervezî'nin, *amel olan sünnet şeklinde vasıflandırdığı sünnet* ile İmam Şâfiî'nin tasnif ettiği sünnet arasında benzerlik bulunmakla beraber Mervezî, Hz. Peygamber'in Kur'an'da belirtilen hükmün aynısını beyân ettiği sünnet yerine bazılarına göre Kur'an'ın birtakım hükümlerini nesheden, bazılarına göre ise âm ve hâs lafızlarını açıklayan sünneti koyduğu görülmektedir.

2.3. Sünnetin Kur'an'ın Mücmelini Beyânı

Mervezî, sünnetin amele taalluk ettiğini belirttiği üç kısmı da detaylarıyla ele almıştır. Bunu yaparken yalnızca meselelere dair farklı görüşleri aktarmakla kalmamış, yer yer katılmadığı görüşleri eleştirmiş ve her bir meseleye dair çok sayıda örnek sunmuştur. Ele aldığı ilk mesele ise sünnetin, Kur'an'ın mücmelini beyan etme fonksiyonudur.

Sözlükte “parça parça bulunurken bir araya toplanan şey, ayrıntılı olmayan hesap veya söz”⁷¹ gibi anlamlara gelen *mücmel* sözcüğü, terim olarak “Söyleyen tarafından tefsir ve beyan edilmedikçe hangi mananın kastedildiği anlaşılamayan lafızlardır.”⁷² şeklinde tarif edilmiştir. Mücmel lafızlardaki kapalılık Hanefiler tarafından *manası pek yaygın olmayan, sözlük anlamının bilinmesine karşın Şâri’ tarafından özel bir mana atfedilen ve hangi anlama karşılık geldiği konusunda bir karine bulunmaması sebebiyle birden fazla manaya gelebilecek olan lafızlar* şeklinde üçe kısma ayrılmıştır.⁷³

İmam Şâfiî *er-Risâle'* sinde beşe ayırdığı *beyânın* ikinci ve üçüncü kısmını, Kur'an'da mücmel bırakılıp sünnetle beyân edilen hususlara hasretmiştir. Buna göre *beyânın* ikinci kısmını, Kur'an'da bazı âyetlerin kısmen mücmel bırakılması ve Hz. Peygamber'in mücmel bırakılan bu hususları açıklamaları teşkil etmektedir. İmam Şâfiî buna abdestin farzları, vasiyetin caizliği ve sınırı

⁷¹ Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Ali er-Rüveyfî İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab* (Beirut: Dâru Sâdır, 1994), "cml", 11/128.

⁷² Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî, *Usûlü's-Serahsî* (Beirut: Dâru'l-Ma'rife, ts.), 168.

⁷³ Detaylı bilgi için bk. Ferhat Koca, “Mücmel”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 31/453; Zekiyüddîn Şa'bân, *İslâm Hukuk İlminin Esasları*, çev. İbrahim Kâfi Dönmez (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2015), 387-388.

gibi meseleleri örnek vermektedir.⁷⁴ Beyânın ikinci kısmını ise Allah'ın Kur'an'da mücmel olarak farz kıldığı ancak detaylarını Hz. Peygamber'in diliyle açıkladığı hususlar oluşturmaktadır. Şâfiî, beyânın bu kısmını ise namaz vakitleri, zekât miktarları ve haccın menâsiki gibi meselelerle örneklen-dirmiştir.⁷⁵ İmam Şâfiî aslında *sünnetin Kur'an'ın mücmelini beyânı* şeklinde tavsif edilebilecek bu iki beyân çeşidini, ilerleyen bölümlerde *mücmel olarak bildirilen farzlara dair açtığı başlıkta örnekler üzerinden daha detaylı bir biçimde ele almıştır.*⁷⁶

İmam Şâfiî'nin beyân teorisinden ilham aldığı anlaşılan Mervezî'nin, beyânın sözü edilen bu ikinci ve üçüncü kısmından üçüncüsünü ele aldığı görülmektedir. Eserini Kur'an-sünnet ilişkisi bağlamında telif etmeyi amaçladığından beyânın ilk çeşidi olan *bizzat Kur'an nassıyla yapılan beyâna*⁷⁷ hiç değinmemesinin doğal karşılanması gerektiği söylenebilir. Buna karşın sünnetin Kur'an karşısındaki açıklama fonksiyonunu göstermesine rağmen beyânın ikinci kısmına yer vermemesi dikkat çekicidir. Mervezî, sünnetin Kur'an üzerindeki fonksiyonlarından birincisi olarak nitelediği *mücmelin beyânı* meselesini İmam Şâfiî'nin verdiği örneklerin aynıyla ele almakta ve konuya namazla başlayarak şunları söylemektedir:

“Kur'an'da bütün farzların asıllarını bulmama karşın, Hz. Peygamber'in öğretmesi ve tefsiri olmaksızın detaylarının bilinemeyeceğini, onların nasıl yerine getirileceğinden haberdar olunamayacağını gördüm. Namaz, zekât, oruç, hac ve cihat bu kabilden farzlardır. Allah, 'Şüpheli yok ki namaz, müminler üzerine vakitleri belli olarak yazılmış bir ödevdir.'⁷⁸ buyurmuş ve Kur'an'da namazın farz olduğunu mücmel bir şekilde belirterek sayısına ve vakitlerine dair detayları bildirmemiştir. Buna karşın umûmunu, husûsunu, sayısını, vakitlerini ve yasaklarını tefsir etme ve açıklama işini Hz. Peygamber'e bırakmıştır. Hz. Peygamber de vakitlerini açıklayarak, namazın Allah tarafından günde beş kere farz kılındığını haber vermiş ve sabah namazının iki rekât, öğle, ikindi ve yatsı namazlarının dörder rekât ve akşam namazının üç rekât

⁷⁴ Şâfiî, *er-Risâle*, 28-30.

⁷⁵ Şâfiî, *er-Risâle*, 31.

⁷⁶ Şâfiî, *er-Risâle*, 176-203.

⁷⁷ Şâfiî, *er-Risâle*, 26-28.

⁷⁸ en-Nisâ 4/103.

olduğunu bildirmiştir. Yine Hz. Peygamber, hür-köle, erkek-kadın olsun âkil ve bâliğ olan herkese namazın farz kılındığını ve hayızlı olan kadınlara farz kılınmadığını haber vermiştir. Mukîm ile yolcunun namazını ayırmış; rükû, secde ve kıraati öğretmiş ve namazda bazı şeylerin haram olacağını bildirmiştir.⁷⁹

Namaza dair serdettiği bu ifadelerin ardından Mervezî, sırasıyla zekât,⁸⁰ oruç,⁸¹ ve hac⁸² konularını aynı düzlemde ele alarak bu ibadetlerin farz kılındığı âyetleri ve Hz. Peygamber tarafından beyân edildiklerini gösteren rivâyetleri aktarmaktadır. Mervezî'nin vermiş olduğu bu örnekler İmam Şâfiî'nin örnekleriyle aynı olmakla birlikte Mervezî'nin, konuları Şâfiî'den daha yüzeysel bir biçimde ele aldığı görülmektedir. Anlaşılan Mervezî, verdiği örneklerin bilinen örnekler olması sebebiyle böyle bir tavır sergilemektedir. Zira bunlar dışında verdiği örneklerle bakıldığında daha detaylı bilgiler sunduğu, hatta fikhî ihtilafları bile aktarmaya gayret ettiği göze çarpmaktadır. Söz gelimi "*Allah alım satımı helâl, fâizi ise haram kılmıştır*"⁸³ âyeti ile "*Ey iman edenler! Karşılıklı rızâyâ dayanan ticaret dışında mallarınızı aranızda haksızlıkla yemeyin*"⁸⁴ âyeti bu örneklerdendir. Mervezî, söz konusu âyetleri aktardıktan sonra Hz. Peygamber'den ribâyâ dair nakledilen hadislerle, ribânın mahiyetine ve konu hakkındaki fikhî ihtilaflara oldukça geniş yer vermiştir.⁸⁵ Eserinin ana konusu Kur'an-sünnet ilişkisi olmasına karşın Mervezî'nin, aktardığı örneklerde fikhî ihtilâflara geniş yer ayırması dikkat çekicidir. Bu tavır, her ne kadar eserin ana gayesine aykırı gibi görünse de onun, tüm eserlerinde hilâf ilmindeki yetkinliğini ortaya koymaya çabaladığı göze çarpmaktadır. Dolayısıyla bu durum doğal karşılanmalıdır.

Mervezî'nin konuya dair aktardığı örnekler bunlarla sınırlı olmamakla beraber özellikle verdiği iki örnek önemlidir. Bunlardan biri cihâdın farz kı-

⁷⁹ Mervezî, *es-Sünne*, 117-118.

⁸⁰ Mervezî, *es-Sünne*, 118-119.

⁸¹ Mervezî, *es-Sünne*, 119-122.

⁸² Mervezî, *es-Sünne*, 123-131.

⁸³ el-Bakara 2/275.

⁸⁴ en-Nisâ 4/29.

⁸⁵ Mervezî, *es-Sünne*, 148-176.

İndiği âyetlerdir.⁸⁶ O, söz konusu âyetlerin zâhirine bakılırsa *umûm* ifade ettiğini, dolayısıyla da her Müslüman için cihâdın farz olması gerektiğini ancak Kur'an, sünnet ve icmâ ile sâbit olduğu üzere bu farziyetin herkes için geçerli olmadığını belirtmekte ve ilgili delilleri zikretmektedir.⁸⁷ Diğeri ise "Biliniz ki ganimet olarak ele geçirdiğiniz her şeyin beşte biri Allah'a, peygambere, yakınlarla, yetimlere, yoksullara ve yolda kalmışlara aittir."⁸⁸ şeklindeki humus âyetidir. Mervezî, ilgili âyette humusun kimlere verileceğinin ifade edilmesine rağmen geri kalan beşte dördlük kısım hakkında bir hüküm bulunmadığını, ayrıca âyette geçen *zi'l-kurbâ* ifadesinin de *umûm* üzere bırakıldığını ve bunların tamamının Hz. Peygamber tarafından beyân edildiğini söylemektedir.⁸⁹

Mervezî'nin verdiği diğer örneklerde mücmel kelimesinin fiili olan *ecmele* ifadesini kullanmasına karşın, bu iki örneği ele alırken *umûm* ve *husûs* kelimelerine yer verdiği görülmektedir. Zira *mücmel* ve *âm* kavramları arasında nasıl bir ilişki bulunduğu usulcüler tarafından ele alınmıştır. "Manasına uyan tüm fertleri kapsayan, dildeki manası itibariyle kendine uyan fertlerin tamamına delâlet eden lafız"⁹⁰ şeklinde tarif edilen *âm*, genel manaları içine alması yönüyle *mücmel* lafızlara benzetilmiştir. Nitekim usulcülerin birçoğu çeşitli fertleri kapsaması sebebiyle bu iki lafzın birbirine yakın olduğunu hatta *âm* lafızların da *mücmel* şeklinde vasıflandırılabilceğini söylemişlerdir. Bununla birlikte *âmmun* fertlerine delaleti açık olmasına ve manası his, akıl ve şerî delillerle tahsis ve tespit edilebilmesine rağmen *mücmelin* manasının sadece *mücmil* tarafından açıklanarak anlaşılabilceği ifade edilerek aralarında kapalılık seviyesi bakımından farkın bulunduğu belirtilmiştir.⁹¹

İmam Şâfiî, Mervezî'nin vermiş olduğu bu iki örneği *er-Risâle*'de zikretmiş ancak *mücmel* lafızlara ayırdığı başlıkta ele almamıştır. Nitekim o, cihâd örneğine "İlim",⁹² humus örneğine ise "Âm Olarak İnen ve Kendisiyle Hâs

⁸⁶ bk. et-Tevbe 9/38, 39, 41, 111.

⁸⁷ bk. Mervezî, *es-Sünne*, 131-143.

⁸⁸ el-Enfâl 8/41.

⁸⁹ Mervezî, *es-Sünne*, 143-147.

⁹⁰ Vehbe ez-Zühaylî, *Fıkıh Usûlü*, çev. Ahmet Efe (İstanbul: Risale Yayınları, 2010), 208.

⁹¹ Koca, "Mücmel", 31/453-454.

⁹² Şâfiî, *er-Risâle*, 361-364.

Kastedildiğini Sünnetin Gösterdiği Âyetler”⁹³ başlığı altında yer vermiştir. Dolayısıyla İmam Şâfiî'nin mücmel ile âm arasında ayırma gittiği anlaşılmalıdır. Mervezî'nin ise bir Şâfiî olmasına karşın İmam Şâfiî gibi iki lafız türü arasında bir ayırma gitmediği, aksine ikisini aynı kategoride değerlendirdiği anlaşılmaktadır.

2.4. Sünnetin Kur'an'ı Neshi

Sözlükte, “bir şeyi kaldırıp yerine başka bir şey ikâme etmek, bir şeyin bir mekândan başka bir mekâna intikal etmesi, değiştirmek, izâle etmek”⁹⁴ gibi manalara gelen *nesh*, ıstılahta “Şer'î hükmün, daha sonra gelen şer'î bir delil ile kaldırılması”⁹⁵ olarak tanımlanmıştır. Bu tanımın yanı sıra neshe dair birçok tarif yapılmışsa da⁹⁶ yapılan tüm bu tariflerde ortak noktayı, *bir hükmün sonradan gelen başka bir hükümle kaldırılması* teşkil etmektedir.

Kur'an'da ve hadislerde yer alan bir kavram olan neshe dair tartışmalara ve ıstılâhî tanımlamalara ilk nesillerde rastlanmamaktadır.⁹⁷ Daha çok usul âlimlerinin gündemini meşgul eden bir konu olan neshin mahiyetine dair tartışmaların, geniş bir yekûn tuttuğunu söylemek mümkündür. Bu tartışmalardan biri olan *neshin vuku bulup bulmadığı* konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Söz konusu görüşlerin sahiplerini *neshin aklen câiz ve sem'an vâkî olduğunu kabul edenler*, *neshin aklen ve sem'an cevâzını inkâr edenler* ve *neshi aklen câiz görüp sem'an vukuunu reddedenler* olarak üç gruba ayıran Muhammed Abdülazîm ez-Zürkânî (öl. 1367/1948), birinci grupta Ebû Müslim el-İsfahânî (öl. 322/934) hariç tüm İslâm âlimlerinin yer aldığını hatta kendi dönemine kadarki Hristiyanların da bu görüşte olduğunu belirtmektedir. Zürkânî'nin ak-

⁹³ Şâfiî, *er-Risâle*, 67-73.

⁹⁴ İbn Manzûr, "nsh", 3/61.

⁹⁵ Abdurrahman Çetin, "Nesih", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/579.

⁹⁶ Örneğin Hâzîmî (öl. 584/1188), “İbâdet süresinin bitişinin beyânı”, “Zâhiri itibariyle devam ediyor görünen ibadet süresinin sona ermesi” ve “Sâbit olduktan sonra hükmün kaldırılması” şeklinde neshin üç farklı tanımına yer vermiştir. Ebû Bekr Zeynüddin Muhammed b. Mûsâ b. Osmân b. Hâzîm el-Hâzîmî, *el-İ'tibâr fi'n-nâsih ve'l-mensûh mine'l-âsâr* (Haydarâbâd: Dâiratü'l-Meârifî'l-Osmâniyye, 1940), 6. Neshe yönelik ilk dönemlerden itibaren yapılan tanımlar hakkında detaylı bilgi için bk. Ali Osman Koçkuzu, *Hadiste Nâsih-Mensûh Meselesi* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2016), 96-103.

⁹⁷ Çetin, “Nesih”, 32/580.

tardığına göre ikinci grubu Yahudilerin Şemûniyye kolu, üçüncü grubu ise Annâniyye adı verilen Yahudi bir topluluk oluşturmakta ve bu grup, görüşlerini İsfahânî'ye dayandırmaktadır.⁹⁸

Zürkânî'nin de belirttiği üzere İslâm âlimleri arasında neshi kabul etmeyen hemen hemen hiç kimse bulunmamakla beraber söz konusu âlimler arasında Kur'an-sünnet ilişkisi bağlamında neshe dair farklı yaklaşımlar olduğu görülmektedir. Kur'an'ın Kur'an'ı ve sünnetin sünneti neshedebileceği konusunda ittifak bulunurken, Kur'an'ın sünnet ve sünnetin Kur'an'ı neshi meselesi usulcüler arasında ihtilaf konusu olmuştur. Farklı şartlar ileri sürseler de çoğunluk, Kur'an ve sünnetin birbirlerini neshedebileceğini savunurken, başta İmam Şâfiî olmak üzere⁹⁹ bazı âlimler bu türden neshe karşı çıkmışlardır.¹⁰⁰ Her ne kadar İmam Şâfiî, Kur'an ve sünnetin birbirlerini neshi konusunda olumsuz bir tavır takınsa da bu görüş mezhep içerisinde pek kabul görmemiştir. Nitekim Şâfiî usulcülerin hemen hemen tamamı Kur'an'ın sünneti nesh etmesini aklen câiz ve şer'an vâkî görürken, Şîrâzî (öl. 476/1083) ve Sem'ânî (öl. 489/1096) gibi bazı isimler hariç,¹⁰¹ birçoğu sünnetin Kur'an'ı neshi konusunda Şâfiî'den farklı düşünmektedir.¹⁰²

Mervezî'nin yaklaşımına bakıldığında öncelikle sünnetin ikinci kısmı olarak vasıflandırdığı ve hakkında ihtilaf bulunduğunu söylediği sünnetin Kur'an'ı neshi meselesini oldukça geniş bir biçimde ele aldığı görülmektedir. Zira o, meseleye dair farklı görüşleri zikretmenin yanında görüş sahiplerinin delillerini de derinlemesine incelemektedir. Sünnetin Kur'an'ı neshi konusunda iki farklı görüşün bulunduğunu ifade eden Mervezî, İmam Şâfiî ve ashâbının bu görüşte olduğunu belirtmektedir:

⁹⁸ Muhammed Abdülazîm ez-Zürkânî, *Menâhilü'l-'irfân fi 'ulûmi'l-Kur'ân* (b.y.: Matbaatü İsâ el-Bâbî, ts.), 2/186-187.

⁹⁹ Şâfiî, *er-Risâle*, 106.

¹⁰⁰ Detaylı bilgi için bk. Koçkuzu, *Hadiste Nâsîh-Mensûh Meselesi*, 157-175.

¹⁰¹ bk. Ebû İshâk Cemâlüddîn İbrâhîm b. Alî eş-Şîrâzî, *el-Lüma' fi usûli'l-fıkh* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003), 59-61; Ebü'l-Muzaffer Mansûr b. Muhammed b. Abdilcebbâr es-Sem'ânî, *Kavâti'u'l-edille fi'l-usûl*, thk. Muhammed Hasen eş-Şâfiî (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1999), 1/449-460.

¹⁰² Sahip Beroje, "İmam Şâfiî'nin Nesh Anlayışı ve İlk Şâfiî Usulcülerinin Buna Yönelik Eleştirileri", *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/1 (2007), 71-80.

“İnsanlar, sünnetin Kur'an'ı neshi konusunda ihtilâf etmişlerdir. Bir grup şöyle demiştir: 'Sünnet Kur'an'ı neshedemez. Kur'an'ı ancak yine Kur'an neshedebilir. Sünnet Kur'an'ın tercümanıdır ve mücmelini tefsir, umûmunu-husûsunu beyân eder ve koyduğu hükümlere ilavede bulunur ancak neshedemez.' Onlar, 'Biz bir âyetin hükmünü yürürlükten kaldırır veya onu unutturursak, mutlaka daha iyisini veya benzerini getiririz.',¹⁰³ 'Biz bir âyetin yerine başka bir âyeti getirdiğimiz zaman...' ¹⁰⁴ ve 'Onlara şöyle de: Onu kendiliğimden değiştirmeye hak ve yetkim yoktur, ben ancak bana vahyedilene uyuyorum.'¹⁰⁵ âyetlerini bu konuda delil olarak kullanmışlardır. Bu görüş, Şâfiî ve ashâbının görüşüdür."¹⁰⁶

Görüldüğü üzere Mervezî, bir Şâfiî olmasına rağmen kendisini bu görüşün dışında tuttuğunu ihsas eden ifadelerle yer vermektedir. Nitekim diğer grubun görüşünü aktarırken sünnetin Kur'an'ı neshedebileceği görüşünde olduğunu şu sözleriyle dile getirmektedir:

“Diğer grup ise şöyle demiştir: 'Sünnetin Kur'an'ı neshetmesi câizdir. Bu, şu şekilde olur: Allah, Kur'an'da bir hüküm bildirir. Ardından Nebî'sine, bu hükmün neshedildiğini vahyeder ve ilk hükmün hilâfına bir hüküm emreder. Hz. Peygamber de bu emri insanlara bildirir. Bu durumda, tilâvet edilen bir Kur'an âyeti indirilmez. İnsanların da Hz. Peygamber'i tasdik etmesi, onun getirdiklerini kabul etmesi gerekir. Ayrıca her ne kadar tilâvet edilen bir Kur'an âyeti indirilmese de 'Battığı sırada yıldızla andolsun ki bu arkadaşınız ne sapıtmış ne de eğri yola gitmiştir. Kişisel arzularına göre de konuşmamaktadır. O, kendisine indirilmiş vahiyden başka bir şey değildir.'¹⁰⁷ ve 'Ben sadece bana vahyolunana uyarım'¹⁰⁸ gibi âyetler sebebiyle insanların, Hz. Peygamber'in Kur'an'daki bir hükmü ancak Allah'tan aldığı bir vahiyle neshedebileceğini bilmeleri gerekir. Zira vahiy, Kur'an olabileceği gibi Kur'an dışı da olabilir. Bir de Allah, 'Biz bir âyetin hükmünü yürürlükten kaldırır veya onu unutturursak,

¹⁰³ el-Bakara 2/106.

¹⁰⁴ en-Nahl 16/101.

¹⁰⁵ Yûnus 10/15.

¹⁰⁶ Mervezî, *es-Sünne*, 185. krş. Şâfiî, *er-Risâle*, 106-108.

¹⁰⁷ en-Necm 53/1-4.

¹⁰⁸ el-En'âm 6/50.

mutlaka daha iyisini veya benzerini getiririz.' âyetinde 'Ondan daha hayırlı bir Kur'an âyeti getiririz.' değil 'Ondan daha hayırlısını getiririz.' buyurmuştur."¹⁰⁹

Mervezî'nin iki tarafın görüşlerini de delilleriyle birlikte aktarması, usul konusundaki birikim ve yetkinliğini ortaya koyması açısından önemlidir. Ayrıca tespit edilebildiği kadarıyla mezhep içerisinde İmam Şâfiî'nin Kur'an ve sünnetin birbirini neshedemeyeceği görüşüne yönelik ilk eleştiri, Mervezî tarafından dile getirilmiştir.¹¹⁰ Bu durum İmam Şâfiî'nin meseleye dair yaklaşımının çok erken dönemlerden itibaren eleştiri konusu yapıldığını göstermektedir.

Mervezî, iki grubun genel nitelikli delillerine yer vermesinin yanı sıra somut örnekler üzerinden de meseleyi ele almakta, iki tarafın da görüşlerini aktarmakta ve verdiği her bir örnekte karşı tarafın yaklaşımını eleştirmektedir. Bu bağlamda vasiyet,¹¹¹ hırsızın elinin kesilmesi,¹¹² ve kible meselesi¹¹³

¹⁰⁹ Mervezî, *es-Sünne*, 185-186.

¹¹⁰ İmam Şâfiî ve Şâfiî mezhebinin nesh konusundaki yaklaşımını ele alan birçok çalışma bulunmasına rağmen bu çalışmalarda Mervezî'nin konuya yaklaşımının ve İmam Şâfiî'ye mezhep içi ilk muhalefetin kendisinden geldiği hususunun göz ardı edildiği belirtilmelidir. bk. Beroje, "İmam Şâfiî'nin Nesh Anlayışı ve İlk Şâfiî Usulcülerinin Buna Yönelik Eleştirileri", 63-80; İhsan Akay, *Şâfiî Usûl Geleneğinde İmam Şâfiî'ye Muhalif Usûlî Görüşler* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2018), 68-81.

¹¹¹ el-Bakara 2/180. Mervezî, vasiyet âyetinin nesh edilip edilmediğine dair üç farklı görüşün bulunduğunu ifade etmektedir. Buna göre Kur'an'ın sünnetle neshini kabul edenler bu âyetin "Vârise vasiyet yoktur." hadisiyle neshedildiğini; Kur'an'ın sünnetle neshedilemeyeceğini savunan ikinci grup, bu âyetin Nisâ sûresinin 11 ve 12. âyetleri olan mirâs âyetleriyle neshedildiğini, mezkûr hadisin de bu durumu beyân ettiğini; üçüncü grup ise mirâs âyetlerinde vasiyetin neshine dair bir durumun söz konusu olmadığını, aksine bu âyetlerin vasiyetin gerekliliğini salık verdiğini savunmaktadır. bk. Mervezî, *es-Sünne*, 189-228.

¹¹² el-Mâide 5/38. Sünnetin Kur'an'ı neshedebileceğini savunanlara göre bu âyet, Hz. Peygamber'in çaldığı mal dört dinardan az olanların elini kesmediğine dair rivâyetlerle nesh edilmiştir. İmam Şâfiî ise "Âyet her ne kadar tilâvette âm bir ifade olsa da mana bakımından hâs bir ifadedir." diyerek âyetin umûmi olan ifadelerinin sünnetle husûsî olduğunun beyân edildiğini söylemiştir. Mervezî, *es-Sünne*, 227-232. krş. Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs eş-Şâfiî, *Cimâ'u'l-'ilm* (b.y.: Dâru'l-Âsâr, 2002), 56; a.mlf., *er-Risâle*, 66-67.

¹¹³ el-Bakara 2/144. Sünnetin Kur'an'ı neshini mümkün görenler binek üzerinde kılanlar da dahil namazda kibleye yönelmenin farzîyetini ifade eden bu âyetin, "Hz. Peygamber, yolculukta bineği üzerinde namaz kılarken, bineği nereye dönerse oraya dönerek namaz

gibi sünnetle neshedilip edilmediği konusunda tartışma bulunan birçok âyeti örnek olarak sunan Mervezî, “Zina eden kadın ile zina eden erkeğin her birine yüz sopa vurun”¹¹⁴ âyetine yer vererek “Zânî sıfatı evliler için de bekarlar için de geçerlidir. Bu âyet indirilmeden önce zinâ edenlere yönelik belirli bir had cezası yoktu. Onlara ceza olarak hapis ve eziyet cezası veriliyordu.” demekte, akabinde sahâbe ve tâbiînden bu bilgiyi destekler nitelikte birçok rivâyet nakletmektedir.¹¹⁵

İlgili âyet ve rivâyetleri naklettikten sonra Mervezî, İmam Şâfiî'nin görüşünü aktarmakta¹¹⁶ ve ardından sünnetin Kur'an'ı neshini teorik olarak mümkün görmemesine karşın pratikte bunu nakzettiğini vurgulayan ifadelerle kendisini eleştirmektedir:

“İmam Şâfiî bu ifadeleriyle Kur'an'ın sünnetle neshinin câiz olacağını ortaya koymuştur. Çünkü o, zinâ eden kişilere celde vurulmasına dair âyet nâzil olduğunda, celdeyle beraber sürgün cezasının da devam ettiğini söylemiştir. Celde, Kur'an ve sünnetle; sürgün ise sadece sünnetle sâbit olmuştur. Yine o, Ubâde b. Sâmit hadisine dayanarak recm cezasıyla beraber celde cezasının da devam ettiğini söylemiştir. Celde, Kur'an ve sünnetle; recm ise sadece sünnetle sâbit olmuştur. Şâfiî, bu cezanın evli olup zinâ edenler için ilk zamanlarda uygulandığını sonrasında ise Hz. Peygamber'in evlilerden celde cezasını kaldırdığını ve yalnız recm uyguladığını iddia etmiştir. Dolayısıyla o, evliler üzerine uygulanması Kur'an ile farz olan celdenin, daha sonra Hz. Peygamber tarafından kaldırıldığını, böylece zinâ eden evlilere celde vurulmasının Hz. Peygamber'in sünnetiyle neshedilmiş olduğunu ikrar etmiş olmaktadır. Allah'a hamdolsun Şâfiî'nin bu tavrı gayet açık bir şekilde ortadadır.”¹¹⁷

Tespit edilebildiği kadarıyla İmam Şâfiî'nin, zinâ edenin cezası konusundaki ifadeleri çerçevesinde sünnetin Kur'an'ı neshedebileceği görüşünü kabul

---

kılmıştır.” hadisiyle neshedildiği görüşündedir. Sünnetin Kur'an'ı neshine cevaz vermeyenler ise bu âyetin de hâs bir anlamın kastedildiği âm âyetlerden olduğunu belirtmişlerdir.

¹¹⁴ en-Nûr 24/2.

¹¹⁵ Mervezî, *es-Sünne*, 232-238.

¹¹⁶ Mervezî, *es-Sünne*, 239-243. Mervezî'nin söz konusu görüşleri *er-Risâle* ve *el-Üm'*den naklettiği anlaşılmaktadır. bk. Şâfiî, *er-Risâle*, 128-133; Şâfiî, *el-Üm*, 7/87-88.

¹¹⁷ Mervezî, *es-Sünne*, 243-244.

ettiği iddiası da ilk defa Mervezî tarafından ortaya koyulmuştur. Her ne kadar Şîrâzî, ilgili hadisin âyeti neshettiğini değil, âyetin neshini haber verdiğini savunsa da¹¹⁸ Mervezî'nin bu tespiti başkaları tarafından da gündeme getirilmiştir.¹¹⁹ Sünnetin Kur'an'ı neshedebileceği görüşüne karşı çıkmasına rağmen pratikte farklı bir tavır takındığının dillendirilmesi, nesh meselesinin İmam Şâfiî'nin usulünde en karmaşık meselelerden biri olduğu yorumunu doğrular niteliktedir.¹²⁰ Nitekim bu karmaşıklığın bir sonucu olarak İmam Şâfiî'nin nesh hakkındaki görüşünün yanlış anlaşıldığını söyleyenler de olmuştur. Örneğin İmam Şâfiî'nin neshe dair görüşünün doğru anlaşılmadığını belirten Subhî es-Sâlih (öl. 1986), *er-Risâle'* de yer alan ifadelerin yalnızca Kur'an ile sünnetin yüceliğine ve birbirleriyle olan uyumuna yapılan bir vurgu olduğunu söylemektedir. Subhî es-Sâlih'e göre İmam Şâfiî Kur'an'ın sünneti, sünnetin de Kur'an'ı neshedebileceği görüşündedir.¹²¹

Mervezî'nin nesh konusunda eleştirdiği bir diğer isim meşhur fakih ve muhaddis Ebû Sevr'dir (öl. 240/854). Ebû Sevr'in "Sünnetin Kur'an'ı neshedebileceğini söyleyenler Hz. Peygamber'in, Allah'ın haram kıldığını helal, helal kıldığını da haram kılabileceğini kabul etmektedir. Bu ise bir iftiradır."¹²² şeklindeki iddiasına "Muhalifinin söylemediği bir şeyi söylemek ve bununla ona saldırmak daha büyük bir iftiradır. Hiç kimse, Hz. Peygamber'in haram olan bir şeyi helal, helal olan bir şeyi haram kılabileceğini iddia etmemiştir."¹²³ diyerek karşılık veren Mervezî, bazı deliller ileri sürerek söz konusu iddianın yanlışlığını son derece sert bir dille ortaya koymaya çalışmaktadır:

"Ebû Sevr'in görüşünü serdeden kişiye şöyle cevap verilir: 'Sen, Hz. Peygamber'in Allah'ın Kur'an ile farz kıldığı bir hükmü değiştirebileceğini inkâr ediyorsun. Ancak Allah bunu, belirlemiş olduğu bir hükmü, herhangi bir âyet

¹¹⁸ Beroje, "İmam Şâfiî'nin Nesh Anlayışı ve İlk Şâfiî Usulcülerinin Buna Yönelik Eleştirileri", 77. krş. Ebû İshâk Cemâlüddîn İbrâhîm b. Alî eş-Şîrâzî, *Şerhu'l-Lüma'*, thk. Abdülmecid Türkî (Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1988), 1/511.

¹¹⁹ bk. Abdullah Ünal, "Kur'an'ı Nesh Bağlamında Sünnet'in Yetkisi", *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/2 (Aralık 2018), 23.

¹²⁰ Bayraktutar, *İmam Şâfiî'nin Hadis Yorum Metodolojisi*, 88.

¹²¹ Subhî es-Sâlih, *Mebâhis fi 'ulûmi'l-Kur'ân* (Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 2000), 261.

¹²² Mervezî, *es-Sünne*, 268.

¹²³ Mervezî, *es-Sünne*, 268-269.

indirmeksizin, Cebrâil aracılığıyla Hz. Peygamber'e ileterek, Nebî'sinin diliyle yapmıştır. Zira Allah, Hz. Peygamber'e, sünnet olarak isimlendirdiği hikmeti indirmiştir. Bunu, ancak görüşü kıt bir kimse inkâr eder."¹²⁴

Mezhep kurucusu bir fakih olmasının yanında talebesi olduğu İmam Şâfiî'den etkilendiği bilinen ve hatta Şâfiî'nin *kavl-i kadîminin* râvîlerinden biri olan Ebû Sevr'in¹²⁵ ortaya attığı iddia oldukça ilginçtir. Daha da ilginç iki taraf da sünnetin dindeki konumu hakkında aynı düşünceye sahip olmasına rağmen, mesele sünnet-vahiy ilişkisi üzerinden tartışılmaktadır. Halbuki Mervezî'nin öne sürdüğü sünnetin hikmet olduğu görüşü, sünnetin Kur'an'ı neshi konusunda Ebû Sevr ile aynı düşünceye sahip ve muhtemelen bu konuda Ebû Sevr'i etkilemiş olan İmam Şâfiî'ye aittir.¹²⁶ Bu durumun farkında olduğu anlaşılan Mervezî, karşı tarafın "Sünnetin Kur'an'ı neshedebileceğini söylemek sünneti Kur'an'la eşitlemek, hatta onu daha üst bir konumda görmektedir." şeklindeki iddialarından dolayı çelişki içinde olduklarını belirtmektedir.¹²⁷ Mervezî'ye göre böyle bir argüman öne sürmelerine rağmen kendileri de Kur'an'da bulunmayan hükümleri sünnet vasıtasıyla tespit etmektedirler. Yukarıda da dikkat çekildiği üzere Mervezî bu tespitinde haklı görünmektedir.

Mervezî'nin sünnetin Kur'an'ı neshedebileceği görüşünü temellendirmek adına öne sürdüğü deliller bunlarla da sınırlı değildir. İlk olarak karşı tarafın delillerini serdeden Mervezî, bu bağlamda altı farklı delil aktarmaktadır. Söz konusu delillere bakıldığında ortak noktayı Ebû Sevr'in de dile getirdiği üzere Allah'ın haram veya helal kıldığı bir şeyin peygamber de dahil hiç kimse tarafından değiştirilemeyeceği fikri oluşturmaktadır. Ayrıca karşı görüş sahipleri "Sahâbe ve tâbiîn, tüm ilimlerin ve hükümlerin asıllarının Kur'an'da mevcut olduğu konusunda icmâ etmişlerdir. Bunlardan bir kısmı açıktır ve tilâvet edildiğinde anlaşılmaktadır. Bir kısmı ise ilim ehli tarafından araştırılarak istinbât edilir. Eğer sünnet, Kur'an'ın bazı hükümlerini neshetseydi hiç kim-

¹²⁴ Mervezî, *es-Sünne*, 270.

¹²⁵ Detaylı bilgi için bk. Muhsin Koçak, "Ebû Sevr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/229-230.

¹²⁶ Şâfiî, *Cimâ'u'l-ilm*, 6-7. İmam Şâfiî'nin hikmeti sünnet olarak değerlendirişi hakkında detaylı bilgi için bk. Bayraktutar, *İmam Şâfiî'nin Hadis Yorum Metodolojisi*, 68-71.

¹²⁷ Mervezî, *es-Sünne*, 267-268.

senin yeni karşılaştığı bir olayı Kur'an'ın asıllarından bir asla benzetmesi helal olmazdı. Bunu ancak, 'Bu hüküm başka bir şeyle neshedildi mi edilmedi mi?' sorusunun cevabını öğrenince yapabirdi." şeklinde bir argümanla sünnetin Kur'an'ı neshedebileceği görüşüne karşı çıkmaktadırlar.¹²⁸

Muhaliflerinin tüm delillerini tek tek cevaplamaya çalışan Mervezî, sünnetin de Kur'an gibi vahiy olduğunu, dolayısıyla Kur'an'ın Kur'an'la neshedilmesiyle sünnetin Kur'an'la neshedilmesi arasında hiçbir farkın bulunmadığını temel hareket noktası edinmektedir.¹²⁹ Ayrıca o, "Eğer sünnet Kur'an'ı neshetseydi bütün hükümlerini neshetmesi mümkün olurdu. Böyle olunca da Kur'an'da yerine getirilecek hiçbir hüküm kalmazdı." şeklindeki iddiaya şu ifadelerle karşı çıkmaktadır:

"Bize muhalif olanların 'Eğer sünnet Kur'an'ı neshetseydi bütün hükümlerini neshetmesi mümkün olurdu. Böyle olunca da Kur'an'da yerine getirilecek hiçbir hüküm kalmazdı.' şeklindeki iddiasına gelince, onlar iddia ettikleri bu durumdan daha ağır olan bir durumu kabullenmektedirler. Nitekim kişi, Allah'ın mücmel olarak emrettiği farzların sadece Hz. Peygamber'in sünnetiyle bilineceğini ikrar ettiğinde, Allah'ın bütün farzları bu şekilde mücmel bırakması da mümkündür. Allah, bütün farzları mücmel bırakarak, bu farzların açıklanmasını Peygamber'ine havale edebilir. Böylece sizin iddianızda olduğu gibi Kur'an'da, yine sünnet olmaksızın bilinebilecek bir hüküm kalmamış olur. Hatta siz, bizim görüşümüzün de üzerinde bir şey söylüyorsunuz. Biz, 'Sünnet ancak Kur'an'ın bazı hükümlerini nesheder, Allah'ın verdiği diğer haberleri ve övgülerini neshetmez.' diyoruz. Siz ise 'Sünnet, Allah'ın verdiği haberlerin ve övgülerinin çoğunu açıklamıştır.' diyorsunuz."¹³⁰

Hülasa Mervezî'nin nesh meselesini ele alış biçimi ve tartışmanın derinliği incelendiğinde sünnetin Kur'an'ı neshedip edemeyeceği meselesinin henüz erken dönemlerden itibaren ciddi düzlemde tartışıldığı anlaşılmaktadır. İki tarafın birbirlerine yönelttiği ağır eleştiriler ve meselenin özellikle sünnetin konumu ekseninde tartışılması da oldukça ilginçtir. Nitekim iki taraf da sünnetin konumu hakkında aynı fikri paylaşmaktadır. Meselenin sistematik bir

¹²⁸ Delillerin tamamı için bk. Mervezî, *es-Sünne*, 261-263.

¹²⁹ Mervezî, *es-Sünne*, 264-267.

¹³⁰ Mervezî, *es-Sünne*, 268.

biçimde ilk defa Mervezî tarafından tartışmaya açıldığı görülmektedir. Sıkı bir takipçisi olması ve eserlerinde özenle savunması, Mervezî'yi usule dair böyle-
si önemli bir meselede İmam Şâfiî'ye muhalefet etmekten alıkoymamıştır. Bu
durum, İmam Şâfiî'nin Kur'an ve sünnetin birbirini neshedemeyeceği yönün-
deki fikirlerinin çok geçmeden mezhep içinde kabul görmemeye başladığını
ortaya koyması açısından önemlidir.

2.5. Sünnetin Teşrî Yetkisi

Mervezî, sünnetin üçüncü kısmı olarak nitelediği *sünnetin teşrî yetkisi* ko-
nusunu aslında bir önceki başlık olan nesh meselesiyle iç içe ele almıştır. Yine
sünnetin konumu ve mahiyetine dair serdettiği ifadeler de sünnetin bu fonk-
siyonuna işaret eder niteliktedir. Dolayısıyla *Kitâbü's-Sünne'*ye bir bütün ola-
rak bakıldığında Mervezî'nin en temel amacının sünnetin de Kur'an gibi va-
hiy kaynaklı olduğunu ortaya koymak ve Hz. Peygamber'in Kur'an dışında
helal ve haram koyma yetkisinin bulunduğunu ispatlamak olduğu anlaşıl-
maktadır.

Sünnetin teşrî yetkisini ispat sadedinde, Allah'ın bir şeyi haram ve helal
kılmasının iki şekilde olacağını ifade eden Mervezî, bunlardan ilkinin bir şe-
yin doğrudan âyetle haram kılınması olduğunu söylemektedir. Buna örnek
olarak da "*Murdar hayvan, kan, domuz eti, Allah'tan başkası adına kesilmiş, boğul-
muş, vurularak öldürülmüş, yuvarlanıp ölmüş, boynuzlanarak öldürülmüş hayvan-
larla -henüz canı çıkmadan yetişip kestiklerinizin dışında- yırtıcıların yediği hayvan-
lar, dikili taşlar önünde (sunaklarda) boğazlanmış hayvanlar ve fal oklarıyla paylaş-
manız size haram kılındı.*"¹³¹ âyetini serdetmektedir. Allah'ın helal veya harama
dair bir başka hüküm koyma şekli ise Cebrâil aracılığıyla Kur'an dışı gönderdiği
vahiyle olur. Allah, bu tür vahyi Kur'an olarak değil, *hikmet* olarak isimlen-
dirmiştir.¹³² Mervezî devamında şu ifadelere yer vermektedir:

"Âlimler, bu âyetlerde geçen hikmet kelimesini, sünnet olarak tevil etmiş-
lerdir. Çünkü Allah, önce kitâb kelimesini ardından da hikmet kelimesini zik-

¹³¹ el-Mâide 5/3.

¹³² Mervezî bu bağlamda "*Allah'ın size bahsettiği nimetleri, kitaptan ve hikmetten size öğüt vermek üzere gönderdiklerini dilinizden düşürmeyin*" ve "*Allah sana kitabı ve hikmeti indirmiş, bilmediğini sana öğretmiştir.*" âyetlerini delil olarak aktarmaktadır. Âyetler için bk. el-Bakara 2/231; en-Nisâ 4/113.

retmiş ve aralarını *vâv* harfiyle ayırmıştır. O halde hikmet, Kur'an'ın dışında bir şey olmalıdır. O da Hz. Peygamber'in Kur'an'da zikredilmeyen şeyleri sünnetiyle bildirmesidir. Zira âyetin tevili bu şekilde yapılmadığında, âyetin manası 'Sana kitâbı ve kitâbı indirdik' olur ki bu çok uzak bir ihtimaldir."¹³³

Mervezî'nin sünnetin, Kur'an'da hikmet kavramıyla ifade edildiğine dair görüşünde İmam Şâfiî'den etkilendiği açıkça görülmektedir. Nitekim o, ilgili âyetlere dair yaptığı yorumları, İmam Şâfiî'nin ifadelerini aktarmak suretiyle desteklemektedir.¹³⁴ Burada hikmet ifadesiyle sünnetin kastedildiğini söyleyen ilk kişinin İmam Şâfiî olmadığını belirtmek gerekmektedir. Gerek İmam Şâfiî'nin *er-Risâle'de* "Kendisine güvendiğim bir kimseden işittim."¹³⁵ demek suretiyle başkasına dayandırması gerekse Mervezî'nin, isim vermeksizin bazı âlimlere atıfla zikretmesi mezkûr görüşün İmam Şâfiî ve Mervezî'den önce de benimsendiğini göstermektedir.

Her ne kadar İmam Şâfiî ve Mervezî, hikmetten kastın sünnet olduğu görüşünü kendilerinden öncekilere dayandırsalar da bu konuda bir ittifaktan bahsetmek mümkün değildir. Özellikle Mervezî'nin ifadeleri, tüm âlimlerin hikmeti sünnet olarak tefsir ettikleri gibi bir anlam içerse de hikmet kelimesinin geçtiği âyetleri tefsir eden müfessirlerden böyle bir görüş ortaya koymayanlar da mevcuttur. Örneğin tefsir ilminin otorite isimlerinden İbn Abbâs (öl. 68/687-688), Mücâhid (öl. 103/721) ve Mukâtil b. Süleymân'ın (öl. 150/767) hikmet kelimesini farklı şekillerde tefsir ettikleri ifade edilmektedir.¹³⁶

Sünnetin hikmet kavramıyla temellendirilmesi tamamıyla yanlış olmasa da bu iki ismin hikmeti sünnetle sınırlandırmalarının problem teşkil ettiği söylenebilir. Çünkü hikmeti "kaynağı vahiy olan sünnet" şeklinde bir tarifile sınırlandırmaya gitmek, hangi sünnetlerin bu tür bir vahiyle sabit olduğunun tespiti sorununu ortaya çıkartmaktadır. Tüm bunlara rağmen hikmet kavramı sonraki dönemlerde de sünneti temellendirmede bir argüman olarak kulla-

¹³³ Mervezî, *es-Sünne*, 269-270.

¹³⁴ Mervezî, *es-Sünne*, 265.

¹³⁵ Şâfiî, *er-Risâle*, 78.

¹³⁶ İbn Abbâs hikmet ifadesini *tefsir*, Mücâhid ise *fıkıh* olarak tefsir ederken Mukâtil b. Süleymân hikmete beş farklı anlam vermektedir. bk. Gıyasettin Arslan, "İmam Şâfiî'nin Hikmet Teorisi", *İslâmî Araştırmalar* 16/3 (2003), 449.

nılmaya devam etmiştir. İmam Şâfiî'nin sünneti hikmet ile açıklama gayretinin asıl arka planını, yaşadığı dönemde varlığını sürdüren farklı fikrî ve siyâsî akımlara karşı bir *nas teorisi* inşa etme endişesinin oluşturduğu belirtilmektedir.¹³⁷ Mervezî'nin de yakın dönemde ve aynı coğrafyada yaşadığı göz önüne alınırsa aynı endişeyi taşıdığını söylemek mümkündür. Zira daha önce de belirtildiği üzere her ne kadar Mervezî, ortaya koyduğu delilleri nesh bağlamında, özellikle İmam Şâfiî ve Ebû Sevr'e karşı yöneltse de tüm bu isimlerin, sünnetin konumuna dair aynı görüşte oldukları ve aynı kaynaklardan beslendikleri bilinmektedir. Dolayısıyla Mervezî'nin de asıl muhataplarının, sünnet karşıtı olarak nitelediği itikâdî fırkalar ve ehl-i re'y olduğu fikri ağır basmaktadır.

Sonuç

İslâmî ilimlerin farklı alanlarında pek çok önde gelen âlimin yetiştiği ve hadis ilminin altın çağı olarak nitelenen 3./9. asrın neredeyse tamamını gören Mervezî, İslâm coğrafyasının hemen hemen tamamını dolaşmış ve birçok otorite isme talebelik yapmıştır. Ayrıca İmam Şâfiî'nin önde gelen talebelerinin bulunduğu ve Şâfiî mezhebinin yayılmasında öncülük eden Mısır şehrine İmam Şâfiî'nin eserlerini okumak için gitmiştir. Hayatının büyük bir bölümünü ise özellikle hadis ve fıkıh otoritelerinin yaşadığı Mâverâünnehir bölgesinde geçirmiş ve bölgenin önemli âlimleri arasına adını yazdırmıştır.

Mutlak müctehid seviyesinde olduğu ifade edilmesine rağmen İmam Şâfiî'nin mezhebinin takip etmesi, onu Şâfiî mezhebinin önemli temsilcilerinden ve taşıyıcılarından yapmıştır. Özellikle hilâf ilmine dair geniş birikimi ve hadis ilmindeki yetkinliği birçok âlim tarafından ifade edilen Mervezî'nin, eserleri incelendiğinde hakkındaki övgüleri hak ettiği görülecektir. Nitekim *Kitâbü's-Sünne'si*'nin bu birikimi yansıtan en güzel örnek olduğunu söylemek mümkündür.

Halku'l-Kur'an, rü'yetullâh, kader, mucize gibi dönemin itikâdî tartışmalarının yer aldığı kendisini ehl-i hadise nispet edenlerce kaleme alınan eserler olan *Kitâbü's-Sünne'si*'ler içerisinde, farklı muhtevaya sahip olmasıyla temâyüz eden Mervezî'nin *Kitâbü's-Sünne'si*, mensubu olduğu literatüre farklı bir katkı

¹³⁷ Bayraktutar, *İmam Şâfiî'nin Hadis Yorum Metodolojisi*, 70-71.

sağlaması açısından önemlidir. Zira Mervezî eserinde, sünnete bağlılığın itikâdî boyutu olduğu gibi usule taalluk eden bir boyutunun da olduğunun göz ardı edilmemesi gerektiğini vurgulamaktadır. Bu yönüyle eserin önemli bir hususa dikkat çektiğini söylemek mümkündür.

Literatür içerisindeki yerinin yanında Mervezî'nin Kur'an-sünnet ilişkisine dair ortaya koyduğu görüşlerin de orijinal bir hüviyete sahip olduğu görülmektedir. Nitekim bazı konularda her fırsatta büyük bir özveriyle savunduğu İmam Şâfiî'den farklı düşünceler ortaya koymuş ve yeri geldiğinde kendisini eleştirmekten geri durmamıştır. Sünneti, İmam Şâfiî'den farklı olarak taksime tabi tutması Mervezî'de ilk göze çarpan husustur. Ayrıca yaptığı taksimin, dönemine kadarki yapılan farklı taksimlerden daha detaylı ve sistematik oluşu Mervezî'yi bu konuda öne çıkarmaktadır.

Sünnetin Kur'an'ı neshedemeyeceği görüşünü savunan İmam Şâfiî ve talebesi Ebû Sevr'i sert bir dille eleştiren Mervezî, iki tarafın görüşlerini de tüm detaylarıyla ele almış ve sünnetin Kur'an'ı neshedebileceğini delillerle ispatlama çabasına girmiştir. Şâfiî mezhebi içerisinde pek kabul görmeyen Kur'an ve sünnetin birbirini neshedemeyeceği görüşüne mezhep içerisinde ilk tepkinin Mervezî'den geldiği görülmektedir. Ayrıca İmam Şâfiî'nin, sünnetin Kur'an'ı neshine karşı çıkmasına rağmen zinâ cezası konusunda bunun aksine bir tavır sergilediğine yine ilk olarak Mervezî tarafından dikkat çekilmiş ve bu durum sonraki dönemlerde başkaları tarafından da dillendirilmiştir. Bu yönüyle Mervezî'nin, nesh konusunda mezhep içi etkinliğinden bahsetmek mümkündür. Sünnetin vahiy mahsulü olduğu görüşü de Mervezî'den önce savunulmakla beraber Necm sûresinin 3. ve 4. âyetleri ilk defa Mervezî tarafından delil olarak kullanılmıştır. Bu konuda da Mervezî'nin sonraki dönemlerde sünnetin vahiy ürünü olduğu görüşünü savunanlara ilham kaynağı olduğu anlaşılmaktadır.

Son olarak esere bütüncül bir gözle bakıldığında, Mervezî'nin usule dair meselelere derin bir vukufiyetinin net olarak görüldüğü ifade edilmelidir. Nitekim meseleleri tüm detaylarıyla ele alması ve tüm görüşleri delilleriyle birlikte aktarması usul birikiminin genişliğine işaret etmektedir. Dolayısıyla eser, Kur'an-sünnet ilişkisi ekseninde erken dönem usul tartışmalarına ışık tutması açısından da büyük öneme sahiptir.

Kaynakça

- Akay, İhsan. *Şâfiî Usûl Geleneğinde İmam Şâfiî'ye Muhalif Usûlî Görüşler*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2018.
- Apaydın, H. Yunus. "İhtiyar". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21/575-576. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Arslan, Gıyasettin. "İmam Şafii'nin Hikmet Teorisi". *İslâmî Araştırmalar* 16/3 (2003), 444-453.
- Bayraktutar, Muammer. *İmam Şâfiî'nin Hadis Yorum Metodolojisi*. Ankara: OTTO Yayınları, 2015.
- Beroje, Sahip. "İmam Şafii'nin Nesh Anlayışı ve İlk Şafii Usulcülerinin Buna Yönelik Eleştirileri". *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/1 (2007), 53-82.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî. *el-Esmâ' ve's-sifât*. thk. Abdullâh b. Muhammed el-Hâşidî. 2 Cilt. Cidde: Mektebetü's-Sevâdî, 1993.
- Çetin, Abdurrahman. "Nesih". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/579-581. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Dârimî, Ebû Muhammed Abdullâh b. Abdirrahmân b. el-Fazl. *es-Sünen*. thk. Hüseyin Selîm Esed ed-Dârânî. 4 Cilt. Suudi Arabistan: Dâru'l-Muğnî, 2000.
- Doğan, Halil İbrahim. "Muhtelif Âlimlerin Sünnet Taksimatı ve Sünnetin Bağlayıcılığı -İbn 'Âşûr Örneği-". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 19/2 (Eylül 2019), 673-702.
- Elbânî, Nâsirüddîn. *Silsiletü'l-ehâdîsi'z-za'ife ve'l-mevzû'a ve eseruhe's-seyyi'ü fi'l-ümme*. 14 Cilt. Riyad: Dâru'l-Me'ârif, 1992.
- Erbaş, Muammer. "'Sünnet Kur'an'a Kâdîdir' Sözü'nün Teorik ve Pratik Değeri". *Marife Dergisi* 7/2 (Ekim 2007), 111-140.
- Erul, Bünyamin. "Bir Alan Taramasının Panoraması -Vahy-i Gayri Metlûv Hakkında Bazı Mülâhazalar ve Bir Eleştirinin Eleştirisi-". *İslâmiyât* 3/1 (2000), 161-184.

- Erul, Bünyamin. "Hz. Peygamber'e Kur'an Dışında Vahiy Geldiğini İfade Eden Rivayetlerin Tahlil ve Tenkidi". *İslâmiyât* 1/1 (1998), 55-72.
- Erul, Bünyamin. *Sahabenin Sünnet Anlayışı*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2017.
- Fireyvâî, Abdurrahmân b. Abdilcebbâr. "Mukaddime". *Ta'zîmü kadri's-salât*. mlf. Muhammed b. Nasr b. el-Haccâc el-Mervezî. Medine: Mektebetü'd-Dâr, 1986.
- Genç, Mustafa. *Sünnet-Vahiy İlişkisi*. İstanbul: Beka Yayıncılık, 2015.
- Görmez, Mehmet. *Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu*. Ankara: OTTO Yayınları, 6. Basım, 2017.
- Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit. *Târîhu Bağdâd*. thk. Mustafa Abdülkâdir Atâ. 24 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1417.
- Hâzimî, Ebû Bekr Zeynüddîn Muhammed b. Mûsâ b. Osmân b. Hâzim. *el-İ'tibâr fi'n-nâsih ve'l-mensûh mine'l-âsâr*. Haydarâbâd: Dâiratü'l-Meârifî'l-Osmâniyye, 2. Basım, 1940.
- Heysemî, Ebü'l-Hasen Nürüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Süleymân. *Mecma'u'z-zevâ'id ve menba'u'l-fevâ'id*. thk. Hüsâmüddîn el-Kudsî. 10 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Kudsî, 1994.
- İbn Abdilber, Ebû Ömer Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed en-Nemerî. *Câmi'u beyâni'l-'ilm ve fazlihî ve mâ yenbağî fi rivâyetihî ve hamlihî*. thk. Übey el-Eşbâl ez-Züheyrî. 2 Cilt. Suudi Arabistan: Dâru İbni'l-Cevzî, 1994.
- İbn Asâkir, Ebü'l-Kâsım Alî b. el-Hasen b. Hibetillâh ed-Dımaşkî. *Târîhu medîneti Dımaşk*. thk. Amr b. Gurâme el-Amrevî. 80 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1995.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtım Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî. *es-Sikât*. 9 Cilt. Hindistan: Dâiratü'l-Meârifî'l-Osmâniyye, 1973.
- İbn Kâdî Şühbe, Ebü's-Sıdk Takıyyüddîn Ebû Bekr b. Ahmed el-Esedî ed-Dımaşkî. *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*. thk. Hâfız Abdülalîm Hân. 4 Cilt. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1987.

- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbüddîn Ömer b. Kesîr el-Kureşî. *Tabakâtü'ş-Şâfi'iyyîn*. thk. Ahmed Ömer Hâşim, Muhammed 'Azeb. b.y.: Mektebetü's-Sekâfeti'd-Dîniyye, 1993.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî. *Te'vîlu muhtelifi'l-Hadîs*. b.y.: el-Mektebetü'l-İslâmî, 2. Basım, 1999.
- İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî er-Rüveyfî. *Lisânü'l-'Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 3. Basım, 1994.
- İbnü's-Salâh, Ebû Amr Takiyüddîn Osmân b. Salâhiddîn Abdirrahmân b. Salâh eş-Şehrezûrî. *Tabakâtü'l-fukahâ'i'ş-Şâfi'iyye*. thk. Muhyiddîn Alî Necîb. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1992.
- Keleş, Ahmet. "Sünnet Vahiy İlişkisi". *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1 (1999), 151-194.
- Kılıçer, M. Esat. "Ashâbü'l-Vücûh". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 3/472. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Kırbaçoğlu, Mehmet Hayri. *İslâm Düşüncesinde Sünnet*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2020.
- Kırbaçoğlu, Mehmet Hayri. "İslâm Düşüncesinin Teşekkül Devrinden Bir Kesit: 'Ashâbü'l Hadîs'in Akaid Edebiyatı'". *İslâmî Araştırmalar Dergisi* 1/5 (Ekim 1987), 79-89.
- Koca, Ferhat. "Mücmel". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/453-454. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Koca, Ferhat. "Sünnet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38/154-155. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Koçak, Muhsin. "Ebû Sevr". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/229-230. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Koçkuzu, Ali Osman. *Hadiste Nâsîh-Mensûh Meselesi*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2. Basım, 2016.

- Korkmaz, Sümeyye Sena. *Mihne Hâdisesi'nin Kitâbü's-Sünne Literatürüne Etkisi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.
- Korucu Güven, Sema. *Siyasî ve İtikadî Tartışmaların Kütüb-i Sitte'deki Yansımaları*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023.
- Mervezî, Muhammed b. Nasr b. el-Haccâc. *es-Sünne*. thk. Abdullâh b. Muhammed el-Busayrî. Medine: Dâru'l-Âsime, 2001.
- Musannif, Ebû Bekr b. Hidâyetullâh el-Kûrânî el-Hüseynî. *Tabakâtü'ş-Şâfi'iyye*. thk. Âdil Nüveyhiz. Beyrut: Dâru'l-Âfâki'l-Cedîde, 3. Basım, 1982.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî. *Tehzîbü'l-esmâ' ve'l-luğât*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.
- Nüfey'î, Mevsem b. Münîr. *el-İmâm Muhammed b. Nasr el-Mervezî ve cühûdühû fi beyânî akîdeti's-selef ve'd-difâ' anhâ*. 2 Cilt. Riyad: Dâru'l-Vatan, ts.
- Önkal, Ahmet. "Vahiy-Sünnet İlişkisi ve Vahy-i Gayr-i Metluvv". *Kur'ân ve Sünnet Sempozyumu*. 55-69. İstanbul: İrfan Vakfı, 1999.
- Özbek, Ömer Faruk. *Muhammed b. Nasr el-Mervezî'nin Hadisçiliği ve es-Sünne Adlı Eserindeki Metodu*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Özer, Ahmet. *Ehl-i Hadisin Red Literatürü*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008.
- Özpinar, Ömer. *Hadis Edebiyatının Oluşumu*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2013.
- Özşenel, Mehmet. *İlk Dönem Hadis-Rey Tartışmaları -Şeybânî Örneği-*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2. Basım, 2017.
- Rebeî, Ebû Süleymân Muhammed b. Abdillâh b. Ahmed. *Târîhu mevlidi'l-ulemâ ve vefayâtihim*. thk. Abdullâh Ahmed el-Hamd. 2 Cilt. Riyad: Dâru'l-Âsime, 1990.

- Sakallı, Talat. "Sünnet'in Bağlayıcılık Açısından Taksimi". *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2 (1995), 39-102.
- Sâlih, Subhî. *Mebâhis fî 'ulûmi'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 24. Basım, 2000.
- Saliş, Hatice. *Kitâbü's-Sünne'ler ve Ahmed b. Hanbel'in Kitâbü's-Sünne'si*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011.
- Sem'ânî, Ebü'l-Muzaffer Mansûr b. Muhammed b. Abdilcebbâr. *Kavâti 'u'l-edille fi'l-usûl*. thk. Muhammed Hasen eş-Şâfiî. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1999.
- Serahsî, Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed. *Usûlü's-Serahsî*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.
- Sübkî, Ebû Nasr Tâcüddîn Abdülvehhâb b. Alî b. Abdilkâfî. *Tabakâtü's-Şâfi'iyeti'l-kübrâ*. thk. Mahmûd Muhammed et-Tanâhî, Abdülfettâh Muhammed Hulv. 10 Cilt. b.y.: Dâru Hicr, 1993.
- Şâfiî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs. *Cimâ 'u'l-ilm*. b.y.: Dâru'l-Âsâr, 2002.
- Şâfiî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs. *el-Üm*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1990.
- Şâfiî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs. *er-Risâle*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir. Mısır: Mektebetü'l-Halebî, 1940.
- Şâtübî, Ebû İshâk İbrâhîm b. Mûsâ b. Muhammed el-Lahmî. *el-Muvâfakât*. thk. Ebû Ubeyde Meşhûr b. Hasan. 7 Cilt. b.y.: Dâru İbn Affân, 1997.
- Şa'bân, Zekiyüddîn. *İslâm Hukuk İlminin Esasları*. çev. İbrahim Kâfi Dönmez. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2015.
- Şîrâzî, Ebû İshâk Cemâlüddîn İbrâhîm b. Alî. *el-Lüma' fi usûli'l-fikh*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2. Basım, 2003.
- Şîrâzî, Ebû İshâk Cemâlüddîn İbrâhîm b. Alî. *Şerhu'l-Lüma'*. thk. Abdülmecîd Türkî. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1988.

- Şîrâzî, Ebû İshâk Cemâlüddîn İbrâhîm b. Alî. *Tabakâtü'l-fukahâ'*. thk. İhsân Abbâs. Beyrut: Dâru'r-Râidi'l-Arabî, 2003.
- Taberânî, Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb. *el-Mu'cemü'l-evsat*. thk. Târik b. İvazullâh b. Muhammed, Abdülmuhsin b. İbrâhîm el-Hüseynî. 10 Cilt. Kahire: Dâru'l-Haremeyn, ts.
- Ünalın, Abdullah. "Kur'ân'ı Nesh Bağlamında Sünnet'in Yetkisi". *Süirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/2 (Aralık 2018), 11-30.
- Yücel, Selahattin. *Hadis Literatüründe 'Kitâbü's-Sünne Geleneği*. İstanbul: Mizan Yayınevi, 2014.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân. *el-İber fî haberi men ğaber*. thk. Muhammed Zeğlül. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân. *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'*. thk. Şuayb el-Arnâvût. 25 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1985.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân. *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-a'lâm*. thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. 15 Cilt. b.y.: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 2003.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân. *Tezkiretü'l-huffâz*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998.
- Zühaylî, Vehbe. *Fıkıh Usûlü*. çev. Ahmet Efe. İstanbul: Risale Yayınları, 2010.
- Zürkânî, Muhammed Abdülazîm. *Menâhilü'l-irfân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*. 2 Cilt. b.y.: Matbaatü İsâ el-Bâbî, 3. Basım, ts.